

B.2267
1997

Lohas nimelamiseks
ja lehitaks arendamiseks
„TULU“ RAAMATUKOJAS

1997

M. Martna

Mispäraast fõditatse?

Meie aja fõdade põhjused üleülbse ja
praeguse ilmasõja põhjused iseäraldi

„Hariduse“ kirjastus, Tallinnas

Hind 35 kop.

„Lulu“ raamatuladu, Tallinnas.

1) Meie aja teadus ja teadusline ilmawaade.

Rida ühjihute teadusewaade ülewaateid, paremate asjatundjate julest. Kohased kõneõhtutel ettelugemiseks. Senini ilmunud:

- Prof. A. Ladenburg, Looduseteadus ja ilmawaade. Hind 30 kop.
Prof. J. Loeb (Lööb), Elu. Eesti k. J. Piper. Hind 20 kop.
Prof. J. Pawlow, Looduseteadus ja peaaegu. Hind 20 kop.
J. Depman, Amutus kõnes ja tormis. Hind 35 kop.
Prof. A. Klosjowski, Imade ettekuulutamise küsimuse praegune seisukord ja Grifojedowi ettekuulutused. H. 30 k.
Päikesewarjutamised. Piltide ja kaardiga. Hind 20 kop.
Prof. K. Tander, Kudas inimene alkoholi üles leidis. H. 30 k.
J. Depman, Rahwa ilikool. Sündimiselugu, praegune seisukord ja korraldus. Hind 15 kop.
A. Bogdanow, Inimese ja masina wahel. „Teaduslik“ töökodade sissejate wõi Tayloriga süsteem. Hind 10 kop.
Lääne-Euroopa. Euroopa maad, riigid, rahwad. Ligi 100 pildiga ja kaardiga. Kaks jagu, kumbki 80 kop.

Ilmumas:

- Keemia iseõppijale. Keemia algõpetused ja esimene kodune keemia-laboratorium, iseäranis põllumehele. Toimetanud J. Depman.
Mehaniika õpetus. Kudas masinad töötawad. Matemaatika mõistete seletuste ja tabelitega. Prof. W. Lermantowi järele.

2) Muukirjanduslikud ja ajaloolised tooded:

- Leo Tolstoi, Peale surma awaldatud ilukirjandusliste tööde I anne. Sisu: I ja Sergius. Peale palli. Uju üle. Hind 35 kop.
L. Tolstoi, Mis peame meie siis tegema? H. 10 k. Millest inimesed elawad. H. 10 k. Jumal on kõikidel üks. H. 6 k. Asflicia kuningas ja kolm küsimust. H. 8 k. Mispärajast uimastawad inimesed endid. H. 5 kop.
Wl. Berensstamm, Kohtukoha kirjad. Loomutruud pildid sõjakõhtutest, promokatoritest, Selimhani protsesilt, parema Wene adwokadi jutustatud.
W. Korolenko ja Leo Tolstoi, Keiser wõi sunnitööline? Keiser Aleksander I surma saladus. Peterburi kohtupalati otsuse järele aresti alt wabastatud. H. 30 k.
S. Librowitsch, Wastu tahtmist keisriks. Katse Konstantin Pawlowitschi Wene keisriks panna. H. 25 k.
S. Librowitsch, Wõitlused Wene trooni pärast. Wene riigi keisri wõitlused 1613. a. H. 25 k. Mõlemad raamatud haruldaste piltidega.
Peterburi Eesti Jaani koguduse minewik. H. 20 kop. Wõitlused koguduse ja õpetajatest rahwameeste wahel.
Aleksander Kann, Onne pärast. Uudisjutud H. 30 k.

B 2267

Erkile
- Paed'

M. Martna

Imperialismus ja maailma sõda

Uuema aja sõdade põhjused üleüldise ja
praeguse ilmasõja põhjused iseäraldi

„Hariduse“ kirjastus
Tallinnas 1916

G. Luiga trüff, Tallinnas 1915.

ENEV TA. Fr. H. Krentzmanni oia.
Kirjandusmuuseumi
Arhiivisamatuksu

11442 C

Kes viimaste aastate suurriikide sõjavägede alalist suurendamist ja sõjavalmis seadmist silmas pidas, see ei või ka seda unustanud olla, kudas militarismuse vastased väga õieti ette ütlesid, et sel kombel viimaks filmapilk kätte jõuab, kus piisid iseeneest lahti lähewad. See on: militarismuse vastased ütlesid, et riigid alatafa kaswawaid sõjavägede suurendamise ja ülespidamise ning sõjajalal hoidmise kulusid viimaks enam kanda ei suuda. Nõnda tuleb kord filmapilk kätte, kus mõni suurriik enese teistest arwab ees olewat ja et ta niisugusel korral selle järele suurt ei küsi kas tal sõja kuulutamiseks põhjust on või mitte. Sellest on temal põhjuseks küllalt, kui ta enese jõu teistest arwab üle olewat. Arwab aga üks riik ehk riikide liit enesel niisuguse sündsa filmapilgu käes olewat, et ta enese vastased puruks loodab teha, siis on maailmasõja alguse filmapilk käes, siis ei või ka teised endid enam tagasi hoida, waid üleüldine tapmine ja laastamine algab peale.

Nõnda kinnitafid ja kuulutafid ette nimelt Ohtu-Europa suurriikide sotsialistilised parteid, iseäranis Saksa riigipäewa sotsialdemokratid. Näituseks ütles wana Bebel Marokko küsimuse harutamise puhul peale selle, kui ta oli näidanud, kudas alaline wõidu sõjaline warustamine viimaks ühe ehk teise poole sõda algatama sunnib, sõnasõnalt:

„Ja siis tuleb kokkulangemine. Siis mängitakse kogu Europas suurt vägede kokkukutsumise marsši ja 16—18 miljoni meest kõige elujõulisemast east — kõigi rahwaste mehised mehed asuwad tehnikaliselt kõige täielikumate tapamasinade ja riistade juurde ja astuwad „waenlase“ wastu lahingusse.

„Minu arust luurab aga selle üleüldise kindralmarsši taga suur kladeradatsch (Bebel mõtleb sellega mäsü). Mitte meie, waid teie läbi tuleb see. Teie ajate asja põnewuse kõige kõrgema tipuni, teie kutsete mäsüliste kokkupõrkamise wälja, teie saate selle walu oma sõrmede peal tunda, millest teil täna aimugi ei ole. Teie lõikate siis, mis te nüüd külwate ja see teeb teile siis walu ja tuska. Rodanlise ilma lõpu algus hakkab koitma. Uskuge, see on kätte jõudmas! Teie ise õõnistate oma riigi alustugede all pinda ära; teie olete walmis oma riigi- ja ühiskonna surmakellukest helistama. Mis siis? Selle sõja taga luurab üleüldine pankrott, hulkade häda ja wiletsus, tööpuudus ja nälg (Baremalt poolt waieldakse wastu.) Teie ei taha seda uskuda? Igaiüks, kelle pilk selgelt waatama ulatab, ei wõi muud kui minu sõnu õigeks tunnistada. Misugune mõju oli wäiksel Marokko küsimusel mõõdaläinud suwel? Eks ei jookstud tormis hoiukassadesse — raha järele? Eks langenud kõigi paberite kurs? Eks walitsenud pankades suur segadus ja hirm? Tõsisel filmapilgul kordub see hoopis suuremal mõõdul. Nüüd oli meil ainult wäikse eelmänguga tegemist, ainult nõrga sissejuhatuslega. Tõsisel filmapilgul ilmuwad hoopis teistsugused lood, mis teile wäga wastumeelsed on, mis aga tulemata ei jää — ma kordan: mitte meie, waid teie eneste süü läbi. Ma hoiatan teid! Wõtke õpetust!“

Ja Esfeni parteipäewa terwitusekõnes ütles Bebel:

„Rohdandise Euroopa tulewiku juhtfõna ei ole mitte sõjawägede wähendamine ja sõjajalalt taganemine, waid selle suurendamine ja kiirendamine maal ning merel. Minu arwates sammume meie nüüd tulewikule wastu, kus meid suur hädadoht ootab, ja mis suure purustamisega lõppeda wõib ja lõppema peab.“

Ainult üks aasta enne ette nähtud suurt hädadohu aega pani Bebel oma filmad igaweseks uneks kinni...

Misuguse seisukoha Bebel 4. aug. 1914 Saksa riigipäewal oleks wõtnud, on teadmata. Igatahes ei oleks ka tema wastuolemine sõda takistanud. Sõja ja selle põhjuste juures ei ole mitte see tähtis, misuguse seisukoha ühe ehk teise maa sotsialdemokratia selle wastu wõttis. Saksa ja nõndasama ka Prantsuse ning Austria sotsialdemokratidele wõib kiüll ette heita, et nad oma eneste parteipäewade ja kongresside otsuseid täita ei katsunudki, waid kohe hakatusest peale sõja poole löid, ja sellega tegelikult tunnistasid, et nad tõsisel filmapilgul — oma nõrkust tundes — militarismusele alla wandusid. Uga sõda jääb sellest hoolimata sõjaks...

Nüüd oleme meie juba üle 9 kuu hirmsama werewalamise ja maade laastamise pealtnähtijad ja selle all kaaskannatajad. Sõjasõnumed on ajakirjanduse peakõneaine. Rahwad elawad hirmsaid ärewuse filmapilkusid üle ja weel ei märka meie aimatagi, mis meil kõik ees on. Suba on kõik sõjapidamise maad mitmesuguste wiletsuste koormatuste all pooleni nõrkemas; surnud noortemeeste arw kasvab iga päewaga kohutawalt, haawatute ja terweks eluks töowõimetute meeste kujud wanguwad karkude ja mitmesuguste muude

abinõude najal meie filmade ees, ja nende arv kasvab iga päevaga suuremaks. Kui palju perekondi juba ilma peavarjuta on, kui palju neist oma varanduse on kaotanud, kui palju elu ja eluõnne juba senini sõjale ohvriks on langenud, seda ei oska keegi arvata, veel vähem seda, millal sellele lõpp tuleb, kui palju igasugu õnnetute arv veel kasvada võib. Kui walatud werd ja pisaraid võimalik oleks kokku koguda, siis näeksite küll ojasid ja jõgesid woolawat, ja kui wiletsust, walu, ahastust kokku võiks kuhjata, mis sõda on juba senini sünnitanud, siis ulataks see küll juba taewani.

Mis on kõige selle põhjus? Millega seda seletada? Seda küsida ja sõja põhjusid otsida on ka meil tähtis. Mitte enam, nagu saja aasta eest ei ole meie tuimad asjad, kellel wast sellest küll oli, mis herrad käskisid. Ei! Ka eestlane ei ole enam tumm saatuse mängupall, kes sinna kukub, kuhu teda liüiakse. Ka meie tahame teada, tahame selle üle selgusele saada, kus ja missugused ajajõud need dieti on, mis maailmasõja põlema on süttanud.

Et inimeste ehk rahwaste kõlblijelt halwad omadused sõja põhjusteks võiksid olla, nagu nüüd küll igal pool üteldakse, seda ei taha meie uskuda. Saksamaal süüdistatakse inglasi, et nemad oma „kaupmeheliku sahkerdamisega“, prantslased oma „kättemaksmise wihaga“, wenelased oma „maade ahnusega“ sõjas süüdi olla, kuna teiselt poolt sakslasi „suuruse hulluses“, austrialsi „Habsburgi kõrkuse politikas“ süüdistatakse. Seesugune wastastiku jõimamine ja kõlblijelt halwaks tegemine ei selgita sõja põhjusid mitte. Põhjusted ja jõud on hoopis teisest laadi. Ja need ei selgita meile mitte ainult sõja tekkimist, waid isegi seda, kudas see tuleb, et rahwad, kes rahu

ajal üksteisega sõbralikult läbi käisid ja ka tulewikus käivad, nüüd korraga üksteise juures ainult veel halwa näevad.

1. Imperialismus.

Prægust ilmasõda nimetatakse imperialismuse sõjaks, s. o. suurriikide imperialistline politika on sõja põlema süttitanud. Meil tuleb sellepärast küsida, mis on imperialismus, mis sugune on imperialistline politika?

Imperialismuseks nimetatakse seda riiklist laienemise tungi, mida suurelt edenenud tööstuseriikide juures näeme. Karl Rautsky iseloomustab imperialismust järgmiselt: „Imperialismus on kõrgele edenenud tööstuse kapitali sünnitus (produkt). Igal tööstus-kapitalistlikel natsionil on tung, ikka suuremat ja laiemat põllumajanduslist maad oma alla heita, oma riigi külge liita, sellest hoolimata, mis sugused rahvad (natsionid) seal elavad.“

S. o.: tööstuseriik ihaldab omale väljaspool oma rahvusriiki maid, kuhu ta oma kaupa välja võib jaata ja kust ta oma tööstusele toorest materjali võib jaada. Ta ihaldab niisuguseid maid — asumaid — täitsa oma võimu alla jaata, et tal seal teiste tööstuseriikide võistlust karta ei oleks. Ja seda nimelt sellepärast, et ta täitsa wabalt — ilma võistlusteta — kaubahindasid võiks määrata, niihästi ostes kui müües. Tema siht on: monopol. See lubaks ta ka teisi maid oma asumaadel kaubelda, siis määraks võistlus hinnad. Võib olla, et Inglise kaupmees oma kaupa odavamalt müüks ehk ostes toore materjali eest kõrgemat hinda maksaks kui Saksa kaupmees. Siis ei oleks jakselajel — ümberpöördult muidugi ka inglasel —

oma asumaast soovitud kasu. Täielik on ta kasu siis, kui ta ainuvalitseja on.

Rautsky toonitab iseäralisel põllumajandusliisi maadewõitmisi. Võiks mõelda, nagu oleks võitjal sellega peaaesjalikult tung, odavalt faadawate toiduainete eest hoolitseda. Mõnikord võib see mööduandja olla. Peaasi on aga küll see, et allahaidetud maades võimalik oleks kaupasid müüa. Põlluharija rahwas on kaupade tarvitaja — vähemalt hoopis suuremal määral kui rändajad rahwad — nomadid. Hiinamaalt ei oota keegi Europa riik suurt toiduainete sissewedu, küll aga suurt kaupade müügiturgu. Türgi-Aasia, kust Saksa kapital n. n. Bagdadi raudtee läbi ehitab, on wiljakandja maa, kus juba nüüd rohkeste rahwast elab. Saab aga Saksa kapital seal jalad tugewamalt maa peale toetada, siis loodab ta seal majanduslist elu nõnda tõsta ja preisust päästa, et seal palju rohkem inimesi võib lada ja et seal aegamööda tähtis turg tekib. Seda tähtsust on aga ka teised suurriigid filmas pidanud ja Türgi riigi „lagunemist“ oodanud. Saksamaa ei soowi aga mitte Türgi lagunemist, waid tema huwidele on parem, kui see riik edasi elab. Seda on ka Türgi walitsus Saksamaale Bagdadi tee ehituse luba andes filmas pidanud. Sest Bagdadi raudtee ehitus on Türgi riigile toeks; selle tee abil on tal võimalik oma sõjawägesid rutemine kohast kohta wedada ja riigi puutumatusst kaitsta. Sellepärast ongi Saksamaa mõju kaswamine Türgimaal nendel pinnaks filmas, kes Türgi riigi kokkulangemist ja selle paranduse jagamist wotasid.

Paul Rohrbach, Saksa imperialismuse agar eestwõitleja, ütleb oma raamatus „Der Krieg und die deutsche Politik“ (Dresden, 1914): „Maailma majandusest osa wõtma

hakates tuli meil paratamata ka maailma poliitikat ajama hakata — küsimata, kas me selle läbi tekkinud ülesannetega tegemist teha tahtsime või mitte. Meil on mitmed suured rahvad naabriteks, kelle õigused maailma poliitika ajamises wanedad on ja kes sellepärast meie ilmutumist mitte heameelega ei näinud, ja kes oma kasudele meie poolt kahju kardawad... Tahame meie aga oma seisukohta, mis me enestele maailmarahwana oleme võitnud, kaitsta ja alles hoida, siis tuleb meil oma rahvuslise olemise aluspõhja ühel ehk teisel teel laiendada.

Lugejal võiks Inglise imperialisti Chamberlaini kihutus tuttaw olla. Chamberlain astus üles ja jutlustas kogu Inglismaal, et maal ja rahwal hädaste kaitsetollisid waja olla. Nende abil pidi võimalik olema võõrast kaupa maalt eemal hoida, kuna omamaa kaup selle tõttu awaramine ostjaid pidi leidma. Afumaadele pidi emamaa tollikergendusi lubama; sedasama ootas tema ka afumaade poolt. Nõnda pidi Inglismaa oma afumaadega ligidasse turuühendusesse astuma — wäljamaa kaupade tagasi surumise sihil — ja kogu Englise kroonimaad pidid „suurema Britannia“ sünnitama, imperiumi, kes võimalikult oma ise elu pidi elama, elu, mis teiste riikide wõihtlust ei pidanud karta tarwitsema, ja kellel kõik kaubad, kõik tarbeained võimalikult oma piiridest pidid saada olema. See oli Chamberlaini lipukiri ja seda nimetati imperialismuseks.

Chamberlain kiitis rahwale oma „suuremat Britanniat“ kõige soojemate sõnadega. Et seda julgemine sihile jõuda, tarwitati kõiki abinõusid, mis iganes sihile ligemale wõisid wiia. Nõnda — näituseks — seati Englise hea ja Saksa odaw ning halb kaup kõrwuti näha, mille headuse-

wahes ostjad oma kahju pidid nägema. Tööliste kiideti, et soowitatud kaitsetollid ja muud imperialismuse aated neile kõrgemat palka ja kindlamat tööwõimalust pidid tähendama — just nagu üks osa Saksa sotsialdemokratid rewisionistide ja ametijhihijuste juhtide laagrist nüüd ka oma töölistele õpetawad. Inglise tööliised ei lasknud endid mitte petta. Nad said aru, et imperialismus ainult suurele pangakapitalile ja sellega ühenduses olewale tööstusekapitalile suuri kasusid sülle toob, kõige pealt sõjariistade- ja muu sõjale warustamise tööstusele hoogu andes, kuna rahwa elu selle all aina kannatada saab. Sellepärast ei kandnud Chamberlaini kihutusetöö Inglismaal mitte soowitud wilja, s. o. tema tolli- ja asumaade ühtliitumise politika ei leidnud rahwa suurte hulkade poolehoidmist. Kuid see ei olnud mitte Inglise imperialismuse a i n u s edasipüüdmise tee, ega langenud selle elujõud tollipolitika kõrwalehoidmise läbi mitte kokku. — Kuni praeguise sõja alguseni olid ka Saksa tööliised ja nende politika parlamentliised esitajad imperialismuse wastu. Sest Saksa imperialismus ilmus kõige pealt suure militaristlise ajujõuga sõjalaewastiku ja hiljem õhulaewade ehitamise kiirusega. See nõudis rahwalt suuri ohwrid. Riigi kuluarwe tõusis alatasta. Sellega ühes kaswasid maksude koormad, mis rahwa imperialistlike politika wastaseks pidi tegema. Ühtlasi peab aga ütleva, et igal pool imperialismuse sihtisid ja selle hädaohtu liig wähe tunti. Sellepärast on ka arusaadaw, et sõda „nagu waras öösel“ kaeta tuli, olgu küll, et selle hädaohtu sagedaste kõneldi. Endamisi arwati ja loodeti kindlaste, et rahwa suurte hulkade sõjawastane olek selle tagasiurumiseks mõjuw küllalt oleks.

Eesti ajakirjanduses on imperialismusest veel vähem kõnet olnud. Sellepöolest on Eesti ajakirjandus põhjalikult „omapärane“. Aga sellest omapärasest hoolimata ei seisja meie elu ja olemine ometi mitte väljaspool neid woolusid ja ajujöudusid, mis kogu maailma rahwaste olemist näib määrata ja piirata tahtwat. Sellepärast on ka meil waja neid tunda.

Celolewate ridade otstarb on imperialismuse alusjooni puudutada, lugeja humitust äratada ja tähelpanemist maailma politika peale juhtida.

2. Majanduslised ja sotsiaalsed muutused.

1873. a. majanduslised kriisid kuni üheksakümnendate aastateni edenes kapitalismuse Sakjamaal küll tõuswal liinil, aga ilma suuremate tõugeteta. Inglise tööstus edenes ja laienes, näis, nagu oleks ta maailmaturul walitsejaks loodud, j. o. ei olnud mitte märgata, et Europa mannermaa riikidest, ehk Põhja-Amerika Ühisriikidest temale kardetawat wõistlejat tuleks. — Tööstuse kapitalistiline edenemine surus käsitööstuse wäiketööstuse peaaegu täitsa kõrwale; wäiketööstuse ettemõtjad pidid tahes ehk tahtmata sellega leppima, et nende „kuldne põhi“ jalgade alt ära kadus ja et nad pifitasa, aga ilma armuta palgatööliliste piirita leeri „alla“ langesid, tööliste klassi arwulistelt suurendasid.

Üheksakümnendates aastates tuli muutus. Majandusline tõusang waheldas lühikeste kriisidega, mis pangakapitalile eduks olid. Sest kriisid tapjid hulka wäikesti tööndusi ja sundisid hulka juuri tööndusi panga ehk finanskapitali tiima alt warju otsima. Suured tööstuseriigid said oma sifemise iseloomu poolest sügawamalt kapitalistlisteks, j. o. kapitali maa-

ilma ärawõitmise politika sai riikide poolt suuremat tuge kui enne. Tööstuses ilmus ühtlasi suur muudatus kapitali kasuks: isiklik ettevõtja nihkus ikka kaugemale tahapoole, kuna osataht — aktšia — esirinda ilmus: omanduse wahekorrad muutusid, tööstuse ja töönduste juhtimine läks ikka enam ja enam finantzkapitali mõju alla — ja palgatud asjameeste juhtida.

Sai eelne ajajärk oma iseloomu jellest, kudas kapital wananenud tööstuseliiside wastu wõitles, neid uute valmistuseliiside läbi langema sundides, siis on uue ajajärgu filmapaistem iselaad see, et suur kapital wäikse ja keskmise kapitali ära wõidab, enese alla surub, selle üle walitsema hakkab. Mõõduandjad ei ole enam need tööstuseharud, mis rahwale mitmesuguseid elu- ja tarbeaineid valmistawad, waid teised, mis tooreid aineid ja valmistuse=abinõusid soetawad. Nõnda on kiutööstus, mis omal ajal tööstuse esirinnas seisis, oma tähtsuse Saksamaal kaotanud, esirinnas sammuwad söe- ja rauatööstused, masinate ehitamise-, keemia- ning elektritööstused, keda kõiki suur=finantzkapital juhib.

Iseseisew ettevõtja pidi taganema, sest et üksiku kapital niisuguste hiiglatöönduste teostamiseks ei ulata. Usemele astus aktσιαselts, sest et sel teel wõimalik on hiiglakapitalisid kokku saada, kuna aktσιαte omanikud siiski sularaha hädasse ei jää, sest et nad aktσιαid igal ajal rahaks wõiwad teha. Aktσιαkapitalil on see kiiduwäärt omadus, et ta ühel pool — ettevõttes — liikumata kindlaks paigale jääb, nagu tööstuse waja=duus paratamata nõuab; kapitalisti käes on aga osataht nagu liikuw sularaha. Nõnda on mõlema poole tulud puutumata. Ettevõtte wabaneb aga üksiku kapitalisti juhulise osawuse juhtimise wangist, aktσιαkapital otsib ja leiab enesele kõige

paremate omadustega palgatud juhi. Ühtlasi annab aga niisuguste ettevõtete asutamine võimaluse, asutamiseft suurt kasu sahkerdamise teel saada. Aktiivad on ju börsmeeste sahkerdamiste peaaime; nende hind ei olene esialgseft nimeväärtuseft, vaid neil on oma „kurs“ — selle järel kõrgem ehk madalam, kudas ettevõtte kasu on, kudas dividendi kõrgus.

Uuema — imperialistlike — ajajärgu üks iseloomuline tundemärk on ka see, et suuri töõndusi, mis enne iseseiswalt töötasid, ühendama hakati. Sa mitte ainult neid töõndusi ei ühendata, mis oma iseloomu poolest kokku kuuluvad, vaid selle juures valitseb põhjusmõte, millel sihiks on ettevõtteid võõrasteft nõnda ärarippumataks teha, et võimalik oleks kaupasid oma töõndustes alguseft lõpuni valmis teha, s. o. tooreaine muresemiseft peale kuni iga isearalise töõosa valmisramiseni peab kõik „oma katuse all“ sündima. Näituseks: söe- ja rauamulla väljakaevamine, tooreraua sulatamine ja selle ümbermuutmine mitmejaguseks tarberauaks ja teraseks, selle valmispressimine raudkandjateks, postideks, roobasteks, plekkideks, traadiks jne., ja kõige selle edasivõdamine ühest valmistusekohast teise. — Üksikute töõnduste juurus kasvab iga päevaga ja ühte liitudes tekiwad hiiglatöõndused nagu nad n. n. rasketöõstuse nime all praegusel ajal iseloomulikud on. Rõkkuliitumine, ühendamine: see on imperialistlike töõstuse väljapaistev tundemärk.

Töõstuse ettevõtete ühteliitumisega käsikäes käib finans- ja töõstusekapitali kokkusulamine, s. o. — piltlikult üteldes — ühe katuse alla asumine ja kapitali koondumine — kontsentratsioon. Pangad koguvad töõstuses silmapilkselt mitte kinniõleva töõstuse kapitali, nagu ka iga-

suguse muu kapitali osad ühtekokku ja annavad tööstuse ettemõtetele laenu. Mida suuremad ettemõtted on, seda tähtsam on neil igal ajal laenu saamine pankade poolt, sest ainult sel teel on neil võimalik häid juhtumisi oma kasuks tarvitada ja neid kinni püüda. — Nõnda langewad aga tööstuse ettemõtted ikka rohkem pangakapitali mõju alla. Ühest poolt laenuwajadus, teiselt poolt see, et nad aktiaseltside omad on, kes osatähtede kapitali wastu wahetamist pankade läbi wõiwad toimetada, saadab nad panga kapitali juhtimise- ja mõju alla. Pangad walwawad aktsiate kursi tõusmist ja langemist, katsumad seda oma rahaga ja oma huwide kohaselt regulerida ja lõpuks on pangad ka hea hulga aktsiate omanikud, ning wõiwad selle tagajärjel oma mõju ka osanikkude otsustawatel koosolekutel maksuma panna — liiati weel, et ka palju osanikka oma hääleõiguse peakoosolekuteks pankade esitajate kätte usaldawad. On aga tööstuse ettemõtted kokkufulamise tagajärjel hiiglasuureks paisunud, siis peawad ka pangad, kes nüüsguseid hiiglatööndusi oma kapitalidega tahawad toetada, hiiglasuured olema. Nõnda ei ole siis ime, et tööstuse ühteliitumisega pankade ühteliitumine käfsikäes käib ja isegi weel kaugemale ulatab. Saksamaa kohta on teada, et selle tööstuse-elu juhtimine õieti kaheksa Berliini suurpanga käes on, kelle põhjuskapital igaihel 60—300 miljoni margani ulatab. „Saksa panga“ (Deutsche Bank) wiimasest aruandest leiame selle suuruse ja ta waranduse kohta huwitawaid arwusid. Need on 26. märtsil s. a. awaldatud. Panga põhjuskapital on 250 miljoni marka. Panga bilanz näitab 440 miljoni oma warandust, 2042 miljoni wõõrast raha, 1459 miljoni fularaha ja ligi miljard marka antud laenusid.

Banga puhaskasu oli 1913. a. 68.910.000 marka — 200 miljoni põhjuskapitali juures. Mullu suurendati põhjuskapitali. Saadud puhaskasu tõusis 1914 — sõjast hoolimata — 74.430.000 peale. Aktionärid said 1913. a. $12\frac{1}{2}$ prots. dividendi, 1914. a. eest määrati see 10 protsendi peale. Ühtlast liitus ta Bergisch=Marki panga enese külge, s. o. tal tuli sel puhul hea summa selle panga osanikkudele wälja maksta. — Tähendatud pank on üks Berlini suurematest pankadest. See kapital, mis nende suurpankade käes on, ongi finantskapital ja see on see nõiakepp, mille külge kodanlise ühiskonna majandusline mõim angnub.

Tähendatud tööstusliste ja kapitali-ettewõtete suurust filmas pidades on selge, et ka wõistlejate kartus, mis neid wääratama wõib panna, suur peab olema. Seisab ühel pool kapitalitugew ja tehnikaliselt uuemate abinõudega sisseseatud ettewõte, teisel pool kehwa ja wanade masinatega jne. töötaw asutus, siis ei ole asja sellejuures kahelda, kumb wõitjaks jääb, tugewam ei pruugi nõrgema wõistleust karta, ega selle eest taganeda. Ta wõib wõidu peale julge olla. Ja ühes nõrgema langemisega pärib tugewam ka selle müügituru. Hoopis teistsugune on lugu siis, kui mõlemil pool igas tükkis ühetugewused, ehk ligikaudu ühetugewused ettewõtted seisawad ja wõistlewad. Siis ei wõi kumbki pool wõidu peale julge olla. Mõlemad teawad, et wõitlus kaua wõib wäljata ja et mõlemad suurt kahju saawad kanda. See teadmine, see ettenägemine annab mõlemil pool asja soowida, et wõistleusest wälja wõiks pääseda, et ilma wõistlemata tööd teha ja kokku leppida, kui kaugemale kumbki tegevus ja turu üle walitsemine wõib minna. Sellega käsi=käes käib ühel nõul hindade äramäära-

mine, nende võimalikult kõrgesse kruvimine ja nõupidamine, kudas turgu eneste wahel jaotada, kudas teisi mõistlejaid eemale hoida, nii et neil kellegi poolt segamist karta ei oleks.

Suurtööstuse ja suurpankade soowid käiwad siin üht ja sedasama rada. Sest toetab suurpank oma rahaga ükskõik missugust ettevõtet, siis ei wõi ta seda soowida, et see ettevõtte mõistlejate poolt kahju saaks; kahju oleks ju siin ühtlasi ka panga kahju. Sellepärast tarwitab pank oma mõju selleks, et kardetawad ettevõtted, kui need kokkuleppimast peaksid tõrkuma, sellele ligineksid. Selle püüdmise wiimane aste on mõistluse kõrwaldamine ja selle asemele kapitalistlise monopoli seadimine. Ühendused, mis sel teel tekkiwad, on kartellide ja trustide nime all tuttawad. Need on, mis iga tööstuseriigi majanduse elu peale suurt mõju awaldawad ja kes kohati selle üle wäewõimuga walitsewad. Tähtsamates tööstustes ei ole kapitalistliste riikide piiride seespool wabast mõistlusest enam juttugi. Turg, ostjad on kapitaliwalitsejate käes kurnata: oma monopolihindadega „teeniwad“ nad kapitalile suuri kasusid. Ja see muutus on lühikese ajaga korda läinud, hiiglakiirelt on kapitali koondumine edenenum. Mitte põhjuseta ei ütelda, et kolm tosinat mehi Ühisriikide hiiglatööstuse üle walitsewad. Europa kohta ütleb tuttaw Saksa asjamees Rathenau, et siin 300 meest, kes kõik üksteist tunnewad, tööstuse elu oma heaksarwamise järel juhivad. Ja kuigi arwurikas ei ole nende organisatsioonide hulk, kelle kaudu nad oma walitusekeppi liigutawad. Tugewate kartellide seljataga seisawad nõndasama tugewad pangad. Need üheskoos muretsewad kogu ühiskonna walmistuseained ja sellega on neil ohjad käes, millega nad kõiki töös-

tuseharusid oma tahtmise järel juhiwad — ükskõik, kas ja kudas eemalseisjad asjaomased sellega rahul on. Kes rahul ei ole, selle laenu usaldus murtakse maha, kuni ta järele annab ehk oma ettevõttega langeb.

Mis siin peaasjalikult Saksamaa kohta on üteldud, see on teistes tööstuseriikides umbes nõndasama. Inglismaal ainult selle wahega, et seal kiutööstus mitte nõnda tagasi surutud ei ole, ja et sealne keemia- ja elektritööstus Saksamaa omade suuruseni ei ulata. Eifulikult on aga asjaolud needfamad.

Praeguse maailmasõja lahtipääsemist ja selle väikeste arwu meeste majanduslist mõju silmas pidades tungib wägise mõte pähe, et need mehed selles küll kõige pealt süüdi peawad olema, liiati weel seda teades, et just n. n. raske tööstus sõja läbi miljoniid miljoniite peale „teenib“. Me nägime, et Saksa panga puhast kasu mullu suurem oli kui 1913. Nõndasama on teiste pankadega. Ja uuemate teadete järele on Saksa tööstus sõja kestwuse ajal riigile sõja otstarbeks 10 miljardi wäärtuses kaupasid (sõjamoona jne.) walmistanud. Kui palju suurmaapidajad ja teised toiduainete-paristajad juba ainult selle läbi on „teeninud“, et kõik ained „kallimaks on läinud“, selle kohta ei ole weel arwusid awaldatud. Wäikesed ei ole aga ka need summad mitte. — Seda kasu silmas pidades oli mõlemat laadi kapitali kasusaajatel põhjust küllalt rahwuslist waenu õhutada ja turgutada, kuni eesmärk kätte saadi — ja mitte ainult Saksa- ega Inglismaal!

Saksa suurpankade 1914. a. seisukorrast ja tegemusest võime kõige värskemate aruannete põhjal veel järgmist juurde lisada, mis nende mõju veel paremine võib näidata. Suba rahu ajal nõuavad nende aruanded üleüldist tähepaanemist, seda enam nüüd. Ripub ju kogu Saksa maa majandusline elu nende kahaksa Berliini suure panga, kellele neli prowintsi panka lisaks tulewad, laenu-usaldusest ära. — Mõõdaläinud aastal wõeti jällegi pankade ühteliitmist ette. Berliini „Diskontoselts“ „ostis“ senise iseiseisma suure Schaafhauseni panga „omale“, s. o. Schaafhauseni pank langes Diskontoseltsile ohwriks. Niihästi üks kui teine on wanematest Saksa suurpankadest — 1848. ja 1851. a. asutatud. Mõlemad on „häid“ ja „halb“ aegu maitsta saanud. Nad on heas ja halwas mõttes ettevõtteid „asutanud“ ja selle juures lõikust pidanud. Rheinimaa suurtoöstus hakkas ikka enam Berliini suurpankadega töötama, misläbi Schaafhauseni pank kaotas. Diskontoselts suurendas oma põhjuskapitali sel puhul 200 miljoni pealt 300 peale. Ta on põhjuskapitali suuruse poolest kõigest teistest praegu ees. Bergisch-Märkische panka omandades tõstis Saksa pank oma põhjuskapitali 200 milj. pealt 250 milj. peale. Need kaks suurt kokkufulatamist sundisid teisi pankasid selle sama tee peale. Aga sõda tuli ja sundis need plaanid esiotsa tahapoolle. Nüüd tuleb neil sõja aegsete oludega rehkendada ja nende järele paerduda. Sõja lõpuga algab uus kapitalistline edujärk. Saagu see misjugune iganes tahes, suurpankade mõju ei murdu, waid kasvab ja koonduub ka peale seda.

Tähendatud kahaksa suurpanga rahaline jõud on järgmine:

	Altsia kap.	Tagawara kap.
Diskontofelts	300	119
Saksa pank	250	148,5
Dresdeni pank	200	61
Darmstadtiti pank	160	32
Berlini kaubandufeselts	110	34,5
Natsjional pank	90	8
Kommandit ja diskonto p.	85	14,5
Reft-Saksa laenupank	60	9

Aruannete hindamises tuleb silmas pidada, et 1914. a. esimesed kuus kuud pankadele head kuud olid. Majandusline elu oli küll kängus, aga — suurte laenude puhul (riigilaenud) teenisid pangad hästi. Juulikuu oli paha kuu: sõja-hädaoht pani rahaturu wabiseema, börse parkett oli „furnutega“ kaetud, kuni ta päris kinni pandi. Langema kurssi läbi said ka pangad kahju. Aga suuri summasid ümber kaubeldes oli nende teenistus nõnda suur, et kahjud kinni wõidi katta. Ainult Natsjional-pangal on 8 miljoni kahju aruandes, mis aga mitte aruande-aasta kaela ei lange, waid see on juba wanem; nüüd arwati paras kustutamiseaeg olemat.

Teiste pankade aruanded näitawad järgmist:

	Üleüldine kasu		Puhas kasu		Divid. prof.	
	1914	1913	1914	1913	1914	1913
Dresdeni pant	41,7	43,4	23,8	26	6	8 ¹ / ₂
Saksa pant	78,7	71,3	37,4	32,7	10	12 ¹ / ₂
Diskontofelts	37,8	40,5	20,9	24,5	8	10
Darmstadtiti pant	22,2	27,5	6,9	10,7	4	6 ¹ / ₂
Berlini kaubandufeselts	19	15,3	10,1	11,5	5	8 ¹ / ₂
Kommandit ja diskontof.	13,9	14,9	5,7	6,6	4 ¹ / ₂	6
Natsjionalpant	—	11,7	8	7	—	6 ¹ / ₂
Reft-Saksa laenupank	8,8	8,9	4,3	4,8	5 ¹ / ₂	6 ¹ / ₂

Üleüldine ja puhaskasu ei ole kõigi pankade juures mitte ühesugused mõisted, mispärast neid ka otsekohe võrrelda ei või. Ainult seda näeb kõigi juures, et mõlemad 1914. a. vähemad olid kui 1913. a., peale Saksa panga. Selle ja Diskontofeltsi puhaskasu jaguneb 50 ja 100 miljoni suurema põhjuskapitali peale ära kui eelaastal. Peale selle viskab Saksa pank üle 12 miljoni marga 1915. a. arve peale varuks ette, kuna dividendiks 25 miljoni kulub. Kõigi 8 panga „teenistus“ vekslärist ja proviisionidest oli 1914. a. 200 miljoni marka, eelaastal 217 miljoni m. Saadud kahjude summat ei saa aruannetest kätte. Ra ei ole need veel kindlad, sest et palju ärisid alles käimas, muutumas on. Paberite hind, mis praegu madal on, võib peale sõja lõppu jälle tõusta — selle järele, kudas ärikäik paraneb. Mõni langeb aga ka hoopis puruks, aktsiad muutuvad makulaturiks. Nõndasama võib ka mõne riigi paberitega tulla, kes näituseks sõja läbi maksumõimetuks muutub.

Nagu näha, on pangad oma asju nende võimalustega rehkendades ajama hakanud. Nad on oma dividendisid vähe alla kruvinud, aga nad ei tarvitse siiski nõnda suurte kahjudega rehkendada, et terve aasta kasu kaduma oleks läinud. — Rahjusaaja Natsional-pank on arvatavaste mõne teisega ühtesulamiseks küps. Ja seda tuleb peale sõja lõppu wististe oodata. Ja väga võimalik, et ka mõni teine vähem pank sedasama teed on sunnitud käima.

Nende kahaksa suurpanga aktsiakapital ja tagavaramiljonid kokku annavad 1711,5 milj. marka, s. o. ligi kaks miljardi. Misjuguiseid suuri kapitalioperatsioonisid sellega toime võib panna, seda võime ainult umbes aimata, kui me seda silmas peame, mis Saksa pank oma

428,5-miljonilise kapitaliga on teinud, nagu me eelpool nägime. Kuid need on ainult arvud, mis me aruannetest näeme; asjalikka toimetusi tundma saades võiksime ennemine sellest aru saada, kudas ja misfugusel määral panga kapital riigi majanduslist elu walitseb ja juhib.

3. Imperialismuse majandusepolitika.

Et siin äratähendatud majanduslised muutused kapitalistlike riikide majandusepolitika peale suurt mõju peawad awaldama, on kerge aru saada. Rõige pealt saab kaubandusepolitika sellest oma iselaadi. Alles seitsmekümnendate aastate algul näis n. n. wabakaubitsemise põhjused sügawalt sisse juurdunud ja laiendamisejõuline olewat. Inglise tööstus ei kartnud wõistlust, sest ta oli edenemise poolest kaugemal, tal näis tulewik kindel olewat. Aga mannermaa kapitalistide waen waba kaubitsemise wastu paigus aeg-ajalt mõjuwamaks, sest et nemad oma kaubaga inglaste wastu wõistelda ei suutnud. Nad pidid selle juures kahju kandma, s. o. wähe- ma kasuga leppima. Sellega ei olnud nemad nõus. Sellepärast nõudsid nad kaitsetollisid. Sest kaitsetollide waral oli neil wõimalik oma kasu kodumaa ostjate kulul suurendada — kodumaa ostjad pidid selle kahju kandma, et Inglise tööstus nendest ees oli ja odawama hinna eest paremat kaupa pakkus. Kaitsetollid pidid riigipitrid Inglise parema ja odawama kaubale kinni panema. Ja see pidi senikaua nõnda jääma, kuni Saksa tööstus tolli kaittsel nõnda kaugele edenenu oleks, et ta maailmaturul Inglise wõistlust enam karta ei tarwitseks. Kaitsetollisid nimetati kaswatusabinõuks, mis omamaa tööstuse ülemineku ajast üle pidid awitama. 1873.

a. kriisis toetas kaitsetolli asja märksa. Arwati, et kriisis tollikaitset mitte nõnda ränk ei oleks olnud.

Nõndakaua kui Saksamaa wilja wälja saatis, olid agrarlased wabakauplemise sõbrad. Nad ei tahtnud wõõrastele põhjust anda Saksa wilja wastu kaitsetollisid üles seada; teiseks ei wõinud nad seda soowida, et Inglise paremad põllutöemasinad kaitsetolli läbi neile kätte saamataks muutuksid. Aga asjaolud muutusid. Saksamaa hakkas rohkem wilja tarvitama, kui kodumaa põllumajandus suutis soetada. Meretagused wiljariigid hakkasid oma wilja Saksa turule saatma, ja et maarent seal odavam, oli ka sealne wili odavam. Saksamaal nähti ette, et see asjalugu wilja hinda kauaks ajaks alamale litsub. Sellepärast muutus agrarlaste wabakauplemise sõprus aegamööda kaitsetolli sõpruseks. Kaitsetolli mõtet toetas riigi rahahäda omalt poolt. 1879. a. astuti siis uuele teele: Bismarck algas oma n. n. rahwusliku majanduspoliitika t. Kauplemise wabadus langes, kuna ta kauemat aega maailma ärawõitjana edasi näis sammumat.

Põhjusemõttelikult olid tööstuse herrad agrarlaste- ja agrarlased tööstuse kaitsetollide wastu. Tööstuse kaitsetollid tegid põlluharimise masinad ja riistad kallimaks, kuna wiljatollid rahwa eluhoivmise kallimaks tegid ja tööstuse tööliste palka tõstma sundisid. Selle läbi tõusis tööstuse produktide walmistuse hind ja nende müümine muutus raskemaks — iseäranis wõõrastele maa- del, kus Inglise kaupadega wõistelda oli. Uhtlasi oli tööstus wahel ajal hästi edenenuud, nii et mitmed tööstuseharud ilma kaitsetollideta arwasid paremine edasi saawat. Riik ei soowitatud otsekohe wabakauplemist, waid pika-aegseid kauba-

lepinguid ja võimalikult madalaid tollisid. Bis-
marcki langemise aegu näis, nagu pääseks see
wool walitsema. Caprivi sai selle politika
kandjaks ja 1893. a. kaubalepingud olid selles
waimus sobitatud. Kuid kaugele jellel teel ei
saadud. Selle wastane wool kaswis alatafa ja
sundis waba kaubitsemise mõtte taganema —
kuna see juba iseenesest nõrk oli.

Meretaguste wiljamaade wõistlus jäi seda-
mööda vähemaks, kudas Põhja-Amerika ise
rohkem wilja tarwitama hakkas ja maaharimine
jelle tõttu kallimaks läks, et jõudema ikka roh-
kem kokku kuivas. Farmerid olid sunnitud maad
wäetama hakkama, sest loomulikult wiljakandja
jõude-söödimaa lõppes otša. Selle järele hakkas
maarent ka seal oma „õigust nõudma“. — Saksa-
maal oli wiljatolli alandamisel loomulikult taga-
järjeks maahinna ja maarendi langemine. See
puudutas agrarlaste huwisid nõnda walusalt, et
nad wiljatolli kõrgendamise oma wõitluse lipukir-
jaks tõstsid. Sellega kogusid suurmaa omanikud
kõik maaelanikkude kihid oma lipu alla, sest nad
oskajid asja nõnda kawalalt walgustada, et ka
need maaelanikud, kellel teragi wilja müüa pole,
kes omale wilja ja loomatoitu lisaks ostma pea-
wad, suurmaa omanikkude wõrku langesid ja
parlamentide walimistel oma hääled neile andsid.

Ja tööstuse herrad tulid agrarlastele aega-
mööda abiks. Just kõige tugewama, kõige kaugem-
ale edenenuid tööstuse esitajad olid need, kes
nüüd kaitsetollide poole hoidsid. Sa nad ei nõud-
nud mitte enam möödukat, waid kõrget kait-
setolli. Mis asi kihutas neid selleks? Me nägime
ju, et kaitsetollid tööpalka ja kaubawalmistuse
kulusid tõstsid!

Just see on tähtis punkt imperialismuse poli-
tikas.

Raske-tööstuse esitajad olid tähele pannud, et kaitsetoll mitte ainult wõõrast wõistlejat sisemaa turult eemal ei hoia, waid see kergendab wäga tähtsalt kartellidesse liitumist. Ettetöötajate ringkonnad said aru, et neil kokku liitudes hõlbus on oma kauba hindasid oma heaksarwamisel määrata, sest et wäljamaa wõistlus neid selle juures segama ei ulata. Kartellide siht on ju see, et kodumaal ainult nõnda palju kaupa turule lasta, et kauba hind alati nii palju kõrgemaks jääb, kui palju wäljamaa kaup ühes tolliga sisemisel turul maksab. Sisemised wõistlejad, kes kartellidest wälja soowivad jääda, wõisteldakse mitmesuguste abinõudega furnuks ehk vähemalt sedawõrd tümaks, et nad kartelli astuvad. — Tööstuse kaitseks ei olnud tolli enam tarwis. Aga selleks oli ta wäga mõnus, et tööstuseherrad endid rahwa kulul rikastada wõisid... Kartellidesse liitumine edenes suure hoo- ga, kuna neil wõimalik oli oma kaupasid tolli kõrguse wõrra kallimalt müüa. See aga oli nõndajama hea nagu oleks nende kaupade tarwitajatele tolli kõrgune maks tööstuseherrade heaks peale pandud.

Uhtlasi wõis siis weel seda tähele panna, et Saksa tööstuse-ettewõtjad oma kaupasid wäljamaal odawamalt müüsid kui sisemaal.

Suured tööstuse ettewõtted töötawad seda odawamine, mida täielikumalt nad oma tööndust wõiwad tööd teha lasta. Kui masinad jne. mitte täie jõu- ja töowõimuga ei tööta, siis jääb osa teowõimu tarwitamata ja see teeb sel wiisil walmistatud kauba kallimaks. Sest pruukimata jäetaw teowõim tähendab kahju; ja see kahju tuleb walmistatud kauba kulude juurde arwata. Kuna aga sisemaa turg selleks liig kitsas on, et kõike seda kaupa ära tarwitada, mis tööndused walmis-

tada jõuaksid, hakati ülearu kaubale väljamaalt turgusid otsima. Neid võis ainult odavamana hinnaga leida. Ja väljamaa turgudel võis kaupa kodumaa kõrgete hindade kulul odavamalt müüa. Nõnda oli võimalik töndusi ja masinaid täie hooga käia lasta. Üleüldised valmistamiskulud jäid sellega võimalikult madalaks ja kasu, mis sel viisil rohkem saadi, oli suurem kui ta siis oleks olnud, kui ainult kodumaa turga silmas oleks peetud. Aga oletame, et imperialistide ideologia tõeks saab, et neil laialised asumaade- ja riigivaluste maade-turud käes on, kust nad võõra kauba nõndasama eemale võivad hoida nagu isamaa turult, siis on nende kasu palju suurem, sest siis ei tarvitse nad oma kaupa kusagil alla seda hinda müüa, mis nad ise määravad. Neil oleks siis täielik monopoli meelevald käes.

Ja see on, mis nad ihaldavad.

Kõrge kaitsetolli nõudmine pidi Saksa agrar-lased ja tööstuse herrad ühendama, sest mõlemate kasud nõudsid sedasama. Ja selle ühenduse wiljana pandi seal tuttav kurnatoll maksma, millel tuttav ja üleüldse kibedalt tuntud eluhoiu kallinemine kannul käis ja käib.

Runa waba kaubitsemine maailma-turul ühendust luua töötas, jai kaitsetolli politika selle laastajaks. Selle läbi sai maailmaturg aina püsikesteks, üksiteisega võistlejateks majanduse piirkondadeks lõhutud ja võistlus nende wahel läks seda teravamaks, mida rohkem rahjionalne kapital oma mõjuvalda laiendada püüdis. Mis rahjionalisel kapitalil isamaal kaitsetollide abil nii mõnufalt edenes, seda hakkas ta laias ilmas kaugemale ja ikka kaugemale ulatada püüdma. Üht fiikki teise järele hakkasid kaitsetollidega tööstusemaad maailmaturust omale ehk oma mõju alla ahnitsema, kus ainult nemad üksi käskijad ja määrajad olla soovisid. Rõigi kapitalistlike maade iha käis üht rada: omale võimalikult suuri

afumaid omandada ja neid kõrgete tollimüüride läbi wõraste eest kinni panna.*) Mida afumaaks alla suruda ei suudetud, seda katsuti teistel teedel oma mõju alla painutada. Kapital leidis selleks mitmesuguseid teid.

4. Kapitalismuse paisumise tung.

Tööstus-kapitalismuse elab, nagu me nägime, suures pöörangu ajajärgus, ta waewleb nagu sünnitamisel walude tufas, ta tahab imperia- lismust sünnitada. Me wõime neid walusid mit- mel kujul näha. Rõige filmapaistwamad on aga arwud, arwud, eluta numbrid, mis näitawad, kudas walmistus — produktioon kasvab, mille teine külg müügi wõimalus — turg — on. — Järgmised arwud näitawad kiwifõe maa- põuest wäljatoomise ja tooreraua walmistuse kas- wamist.

	Sütesaak 1000 meetrilise tonni arwul:*)	1890	1900	1910	1912
Inglism.	184529	228795	268677	264515	
Am. Ühisr.	143127	244659	455041	450165**	
Saksam.	89291	149788	222302	255016	
Prantsusm.	26084	33405	38350	41145	
	Toore-raua walmistus 1000 meetr. t. arwul:	1890	1900	1910	1912
Inglism.	8031	9103	10547	9031	
Am. Ühisr.	9350	14011	27737	30203	
Saksam	4654	8521	14794	17617	
Prantsusm.	1962	2714	4038	4949	

Me näeme nendest arwudest, et walmistus hiiglasammul kasvab. Sellega ühtlasi kasvab

*) Ainult Inglismaa on senini kaitsetolli-politiika ägedusest eemale jäänud.

***) Meetriline tonn on harilik tonn meetrilise süsteemi järel = 1000 kilogrammi. Meetriliseks ni- metatakse teda sellepärast, et selle ja laewa tonni wahel wahet teha.

ka wäline kauplemine jõudfaste, nagu järgmised arwud näitawad. Üleüldine kaupade fiske- ja wäljaweo summa oli miljoni Saksa marka:

	1898	1908	1910	1913
Inglism.	13142	21413,5	24733,0	28644,7
Am. Ühisr.	5949	12831,4	12494,7	17971,2
Saksam.	8837	15321,6	17614,8	22530,9
Prantsusm.	6497	11040,6	13766,0	14814,0*

Me näeme, et Saksamaa kaupade wäljawedu iilikiirelt on kaswanud. See paistab meile seda rohkem filma, kui me wähe kaugemale tagasi waatame. 1883 saatis Saksamaa $6\frac{1}{2}$ miljardi marga eest kaupad wälja. 15 aastat hiljem — 1898 — oli see summa 8,8 miljardi peale kaswanud. Kümne aasta pärast oli see summa aga juba 14 miljardi suur. Me näeme, et just wiimaste aastate kaswamine iseäranis kiire on.

Alga see tööstuse ja kaupade wäljaweo kaswamine ei tähenda mitte ainult seda kuiwa tööasja, lihtsat kaswamist, waid ühtlasi ka seda, et selle taga seisaw wõim kaswab ja et sellel wõimul suur tung on oma tegewust laiendada. See tähendab ühtlasi ka seda, et kartellide, trustide ja suurpankade ühine kapital alatafa suurewiisiliselt kaswab ja et nende wõrdlemisi wäikeste hulkade rikkus hiiglasammul suureneb, kelle teenistuses need asutused seisawad. Sest olgu küll, et me finantskapitalist räägime ja et seda tema omanikkudest lahus filmas tuleb pidada, siiski ei wõi me seda ometi mitte unustada, et selle taga inimesed-omanikud seisawad. Kapital teenib siin ainult näputäit rikkaid, rahwa suured hulgad ei saa sellest suurest rikkuse kokkukujamisest mingit osa. Kodumaa turu ostujõu toetamise peale ei mõeldagi selle juures. Tahetaks seda filmas

*) Need arwud on ühe aasta wanemad, s. o. 1911. ja 1912. a.

pidada, siis peaks tööpalka tõstetama ja maarenti alandatama; peaks selle eest hoitama, et eluhoidmine ülejõu kalliks ei läheks ja et rahwa makjukoorem päewast päewa ei kaswaks; peaks selle peale waadatama, et rahwa suured hulgad tööpuuduse all ei kannataks ja et naisterahwa, alaealiste ja laste tööjõudu rakkesse ei pandaks, sest et see odavam on kui meeste oma. Kui seda silmas peetaks, kaswaks fifemise turu ostujõud ja kaupafid ei pruugiks nõnda palju wälja wedada.

Mida ostunigelam isamaa turg on, seda suurem on kaupade wäljameo tung. Ja et neist seal suure kasuga lahti saada, selleks otsitakse kõikjugu abinõusid.

Tõsi küll, see on kapitalismuse politika ikka olnud. Tema imperialistiline iselaad seisab selles, et see tung nüüd palju terawamalt esirinda ja isefuguste methodide juurde asub. Kapitalistid ei lepi enam sellega, et oma kaupafid müüa ja sellest kasu saada, neil ei ole sellest enam küllalt, et näituseks oma puuwilla riidet Indias, Lõuna-Amerikas ja mujal suure kasuga müüa. Ei, nad hakkawad ikka kaswawal määral oma kaupafid kapitalina wälja wedama. Nad ehitawad kaugetesse meretagustesse walgustamata maadesse oma kapitaliga wabrikud jne. üles, panewad masinad seal käima, awawad need maad kapitalistlike majandamise wiisile. Raudteed hakkawad kaugetes harimata maades wurama, telegraf ja telefon pandakse käima, mäekaewandused awawad oma juud — kogu moodne töötusline elu ja liikumine wiidakse „wäljameo kaubana“ hariduses tumedatesse maadesse, ainult et Europa kapital kasu näljas on ja et tal wõimalik on sel wiisil head kasu saada. Sest kogu see aparat liigub selles sihis, et niisuguste maade rahwaid igasugu abinõudega koorida! — See tähendab kogu maailma kapitalistlike tööteo ikkesse panemist: mitte

ainult kaupa, ei, ka kaubawalmistamise abinõu-
fid weetakse üle kogu maailma laiali, et aga tar-
witajateringkond kaswaks. Seda nõuab wanade
kapitaliistlike riikide kasu...

Karl Rautsky ütleb selle protsesi kohta ühes
oma uuemas raamatus:

„Finanzkapital, s. o. suurte laenude andjad
ja pangaherrad kalduvad riigis ainuwalitsuse
wõimu toetamise poole, sest et neil selle abil wõi-
malik on oma nõudmisi kodu ja väljaspool maks-
ma panna. Temal on kasu riigi suurtest kuludest
ja wõlgadest, kui need mitte weel pankrotini ei
ulata. Tema sõbrustab suurmaaomandusega ja
ei hakka mitte selle wastu wõitlema, kui junkrud
oma kasuks kõrgeid wiljatollisid maksuma taha-
wad panna.“

„Majandusline edenemine tõstis laenukapi-
tali waremalt pukile kui tööstusekapitali. Aga
möödaläinud aastafajal surus tööstusekapital lae-
nukapitali tagasi, nii et laenukapital (= finanskapi-
tal) silmanähes mõju kaotas. Aga see oli ainult
ajutiseks. Tuli ajajärk, kus tööstusekapital enesele
aktiiselt kuju wõttis, mis kaubanduse- ja
pangailmas juba waremalt tuttav oli. Kõige suu-
rem ja tugewam tööstusekapitali oja astus sellega
finanskapitaliga ühendusesse, kuna selle ja suur-
maaomanduse wahel kokkuleppe sidemed sõlmiti.
Selle muutuse kõrgusetipu jümmitawad trustid ja
suurpankade ühtesulamisid.“

„Finanzkapitali riiklised huwid said nüüd
kõigi majanduslitselt walitsewate klasside huwi-
deks — kõigis kapitaliistlike edenened riikides.“

„See on üks imperialiistlike ajajärgu tunde-
märk.“

„Teine on see, et kaupade väljawedu uue
iseloomu omandab. Kapitaliistlike walmistuse pilk
on algusest saadik selle peale pööratud, et koduse
kaubatarwituse kõrwal kaupa ka välja wedada.
Kõige waremalt ülesseatud teorialise juhtmõtte

järele pidi võimalikult palju oma kaupa väljamaale müüma ja sealt võimalikult vähe ostma... Imperialistlikel ajajärgul ei ole sellest enam küllalt, et tööstuseteo jõudu tegemuses hoida. Walmistuse abinõude väljavedu saab tarvilikuks ja need pandakse väljamaal kapitalina käima, näit. raudteede ehitamise ja liikumise materjal ja abinõud, mis läbi põllumajanduslike maad avatud saavad, mäekaevanduste ja põllutöömashinad ja viimaks isegi tööstuse tehnikalised abinõud jne."

"Viimaks tähendatud sihid on ümberlükkamata kindlad. Need ei kõigu kapitalismuse olemise ajal mitte. Nende takistamine tähendaks majanduslike edu takistamist ja salvamist. Teine asi on see, kas ka esimest laadi sihtide ja kalduwuste takistamine, s. o., mida finantskapital riikliste abinõude näol oma teenistusesse sunnib, majanduslike edu kammitsasid panemist tähendaks."

"Kõige silmapaistvam nende abinõude seas on laialine asumaade nõutamise tung, mis „kolonialpolitika" nime all üleüldiselt tuttavaks on saanud. Finantskapitali poolt riigile riigipoliitiks tehtud lai asumaade (= kolonial-) politika on see, mida imperialismuseks nimetatakse, s. o. tung suurt imperiumi — ilmariiki — lüüa, kelle põllumajanduslike osad selleks suured küllalt oleksid, et isamaa jõudekapitalisid kasuga tegemusesse panna ja seda tulu isamaa kapitalistide kätte juhtida..."

Maailma kapitalile allahetmise, ärawõtmise tähtsam abinõu ja metode on siis kapitali enese väljaviimine. See tähendab kapitalistlik walmistust ka kõige kaugematesse maa-keras foppidesse kandmist. Sellega ühtlasi purunenud seal aga ka senised olud: senised walmistusewiisid langewad kokku, rahwa suured hulgad kaotawad jalgade alt senise kindla aluse, nad muutuwad waesteks palgatöölisteks; senised sotsiaalsed wahekorrad muutuwad põhjani teistsugus-

teks ja ühes nende ning majandusliste wähekor-
dade ümbertõukamisega tekivad ka politikaliste
olude ümbermuutmise tingimised elule. Kapitalis-
muse wõidukäik tähendab nende maade „awamist“
— mitte ainult kapitalistidele soowitawas
mõttes...

5. Imperialismuse ideal.

Runa kapital sel kombel termet maakera
oma kurnatawaks, kogu maailma ühiseks ma-
janduse piirkonnaks muuta püüab, tükkeldab tolli-
politika selle piirkonna üksikuteks ribadeks ja
määrab tükkeldatud osad sellele ehk teisele natsio-
nal-kapitalile eri kurnamise- ja monopoli alaks.
Iga rahwuskapitali omandaja kapitalistide klass
püüab aga oma osa nobedaste suurendada. Seda
wõivad nad aga enamaste ainult teiste rahwuste
kapitalistide kulul teha, sest „maakera on juba
jaotatud“! Selle tagajärg on rahwuslike waenu
terawamaks ajamine. Ja seda teeb — kaitsetollide
abil aetaw majanduspolitika.

Runa igaiüks wastast ilmaturult eemale tõr-
juda soowib, katsub ta omale wõimalikult suuri
osajid kätte ahmida. Nõnda laieneb kapitalist-
line wäljapaisumise tung ühes kaitsetolli politi-
kaga riiklikeks afumade wõitmise politikaks.
Sellega oleme imperialistide ideali juures: nende
riik peab teiste kulul maailmariigiks — imperiu-
miks — laienema, mis nõnda suur olgu, et
rahwuslike kapitali wadjadused oma riigi pii-
rides rahuldamisest leiaksid — nagu me juba
eespool nägime.

Oma kindlalt koondatud politikaliste ja ma-
jandusliste organisatsioonide kaudu wõivad ka-
pitalistid riigi wõimu peale ikka suuremat mõju
awaldada, seda enam, et riigiametnikud ja sõja-
wägede ülemad seda ka omale kasulikuks peawad,
sest et ka nende wõim selle läbi kasvab. Nõnda
jaab imperialistiline politika kapitalistlikes riiki-

des ikka enam ja enam mõõduandjaks riigipoliitikaks.

Igawese rahu aade, nagu Inglise waba-kauplemise politika eestwõtjad seda teoks teha töötasid, saab ikka enam naeruks ja pilke märgilauaks. Selle asemele tõstetakse sõja ning suure ülewõimu jumaldamine ja üle kõige kiitmine: iga mees, kes sõjas langeb, omandab imperialistide poolt kangelase nime, sest see tõmbab ja — ei ole kulukas. Sõja-sandid jääwad aga nende eneste ja nende ligemate omaste hooleks: „nad kerjaku kui neil nälg on“, aga raudristi ei keelata neile mitte. . . Riikide wälise politika sihiks jääb peaasjalikult asumaade omandamine ja selle eest hoolitsemine, et „ka meil päikese-paistel oma paigake“ oleks, nagu Saksa politikused Hiinamaast tükki omale „rentides“ ütlesid. Nagu teada „rentisid“ jaapanlased selle nüüd juurtükkide abil omale.

Asumaid ei ihaldata nüüd mitte enam sellel sihil, et oma ülearu elanikka sinna asuma saata, nagu Amerika Ühendatudriigid 18. aastasajal Inglismaale tõepoolest niisuguseks asumisemaaks olid. Sest kapitalistlikes riikides ei ole enam ülearu rahwast, kes wälja peaks rändama. Edenenud tööstus tarwitab kogu juurdekaswawa rahwa ära, jah, weel enam, me näeme, et edenemises taha jäänud riikidest sadatuhandeid töölisi sinna tööle rändab, kus tööstus kõrgele edenenud on. Nõnda leiawad sajadtuhanded Wene-, Poola-, Austria-Slaawi- ja Italia töölisi Saksa maal põllutöös, mulla ja kaewandustetöös tegewust. Schweitsis wõib ehituste-kaewamise ja muu raske kehaliku töö juures pea-asjalikult Italiast sisse rännanud töölisi näha; nõndasama on lugu ka Prantsusmaal.

Selle kõrwal näeme, et kapitalistline edენmine rahwa arwu kaswamist takistab, j. o. rahwa juurdekaswamine surutakse seisma.

Senini nimetati laste sündimise vähenemist Prantsusemaa iseäralduseks ja iseäranis sakslased (nende järel õige maialt ka moorad Eesti moralikiltrid) olid kärmed sel põhjal näitama, Prantsuse rahwas olla moraliliselt ja sellega ühes ka tõuliselt langemas. Aga wiimastel aastatel tekkis seesama küsimus ka Saksamaal esirinda. Tunnistati üleüldiselt, et sündimiste arv kohutawalt kahaneb. Rahwa suurtele hulkadele anti moraliliselt nõu perekondade kaswamist mitte kunstlikult takistada ja et moralijutlustest ükski küllaks ei peetud, hakati kunstlikkude abinõude müüki seaduste abil takistama. — Sellega ühtaegu tehti ka statistika abil selgeks, et just jõukate kihtide perekonnad laste poolest mitte rikkad ei ole. — Et Saksamaa rahwa-arm kahanenud sündimiste armust hoolimata weel mitte surnud punkti peale alla ei ole langenud, tuleb sellest, et — paranenud terwishoiu tõttu — suremiste arv ka kahaneb, s. o. inimeste eluiga saab pikemaks, nad elawad kauemine kui senini. — See ei ole mitte ainult Saksamaal nõnda, waid ka teistes edenunud tööstuse riikides.

Saksamaalt rändas rahwast wälja: 1841—1850: 485.000; 1851—1860: 1.130.000; 1861—1870: 970.000; 1871—1880: 595.000; s. o. wäljarändamine oli suur 1850 kuni 1870. Peale Saksa-Prantsuse sõda hakkas Saksa tööstus uue hooga tõusma, rahwas jäi kodumaale. 1901—1910 rändas Saksamaalt ainult weel u. 270.000 inimest wälja. Kümne aasta kohta on see wõrdlemisi wäike arv, liiati jeda teades, et iga aasta umbes $1\frac{1}{2}$ miljoni wõõrast töölist Saksamaale tööd otsima rändawad, kellest suur hulk küll talweks tagasi rändab, aga mitte kõik; hea hulk wõõraid töölisti jääb alalijeks ehk pikemaks ajaks sinna.

Saksamaa on suurte imperialistlike riikide seas kõige noorem ajumaade ahnitseja. Me wiime tema juures kõige paremine näha, kui suu-

rel määral Saksa väljarändajaid Saksa asumaa-
dele läheb ja sellest võime otsustada, kas Sak-
samaal asumaid selleks vaja on. Meil tuleb
nimelt meeles pidada, et Saksa asumaaade politika
eestvõtjad alguses suure suuga toonitasid, asu-
maid olla riigil ülearu rahva jaoks väga tar-
wis. — Saksa väljarändajad lähewad suurelt
osalt Amerikasse. 1910 rändas üleüldse 25.000
sakslast wälja; mitte wähent kui 22.773 neist
läksid Am. Ühendatud riikidesse. Kümne aasta
jooksul (1901—1910) läks ainult 596 sakslast
Aafiasse ja Afrikasse, s. o. sinna, kus Saksa oma
asumaad on. Kas need 596 inimest jüski kõik
Saksa asumaaadele läksid, on ka weel küsimine. —
Me näeme sellest, et see otskohene pettus on, kui
rahwale üteldakse, asumaid olla väljarändajate
 jaoks tarwis! Seda ütlemad imperialistid ai-
nult rahwa petmiseks. Tööpoolest tarwitawad nad
asumaid ainult selleks, et sealheid loodusaineid
odawalt omandada ja maa elanikka wälja kurnata.

Üheksakümnendate aastate keskpoolikust
peale tõusid tööstuse tooreainete hinnad, iseäranis
metallide ja puuwilla hinnad alataja kõrgemaks
ja börse sahkerdajad awitasid neid weel enam
tõsta. Need on sellepärast hinnas kallid. Selle-
pärast otsiwad kapitalistid maid, kust neid ai-
neid saada on ja mis weel mitte teiste tööstuse-
riikide „oma“ ei ole. Seal soowivad nad maa
põues peituwaid metallikaewandusi suurte kapi-
talistliste osaihihuste omaks teha (nagu näit. Ma-
rokkos sakslased ja prantslased), ehk kus puu-
will ja muud kaubanduse taimed kaswawad, seal
sunnitakse maa pärisrahwas orjadena neid taimi
harima, nii et rikkad kaubaherrad nende inimeste
tööjõudu oma kasuks kurnata wõiwad. Ja on
niisugune asumaa kufagil kapitalile „awatud“,
jüis tähendab see seda, et juurkapital oma pro-
duktidele turulisa on leidnud. Siis algab seal

raudteede ja sadamate ehitamine, laewaliinid pandakse sinna käima, awatakse mäekaewandusi ja asutatakse põllumajanduse plantagesid. Muißt ettevõtteid peab riik oma rahaga otsekohe toetama, nagu näit. laewaliinid; teiste juures peab ta teatava sissetuleku garanteerima, näit. raudteede juures. Teised ettevõtted saavad muud wiisi riigi abi. Kõik jelle „abi“ peavad aga riigi elanikud oma maksukrossidega kokku kandma, j. o. rahwa suured hulgad peavad suurkapitali kasuks juuremaid maksukoormaid kandma ja — asumaade pärisrahwa maa kistakse nende käest ära ja tunnistatakse kapitalistide „omaks,“ mida omadust riik oma wõimuga „kaitsema“ hakkab. Selleks tarwitab ta suurt sõjawäge maal, merel ja õhus, ja see tähendab rahwale ühte puhku aina suuremaid ja raskemaid maksukoormaid. Maa pärisrahwalt maad ära wõttes langewad need niisugusesse armetumasse olekusse, et kapitalil kerge asi on neid enese orjusesse alla suruda ja neid kõige õelamal wiisil wälja kurnata. Ratsub waeze omaks tehtud rahwas wastu hakata ja oma „õigust“ nõuda, siis löödakse ta maha, nagu hererodega ja basutodega sündis; siis toetawad kapitalistid endid „Saksa õiguse“ peale ja nõuawad, et riigiwõim „Saksa õigust“ kaitseks. Teadagi, et riigiwõim seda teeb; sest riigiwõim ei ole ju muud midagi kui walitsewate klasside täidesaamise organ. Siis saadetakse Saksa soldatid asumaale „mässi“ maha suruma. Tagajärg? Salkond kapitalistid on omale uufi rikkuseallikaid wõitnud!

Nagu juba tähendatud, püüab iga maa kapitalistideklass „oma“ asumaaid „wõõraste“ kapitalistide eest kinni panna ja kinni hoida, mitte sellepärast, et kapital oma tuumas rahwuslik on, waid sellepärast, et ainult wõõraste wõistlust eemale hoides wõimalik on „oma“ asumaadel „oma“ monopoli hindasid maksimas hoida. Waba

kaubitsemise ja „lahtise ukse“ põhjusemõtte jääb ikka enam unustusesse, kaitsetollide müür tõmmatakse ka asumaadele ümber. — Mida kindlamine üks riik sel kombel asumaa politikat ajab, seda rohkem sünnitab see teiste juures kadedust. Selle tagajärg on alaline sõja hädasoht, nii nagu seisaks nõdrameelne tuleloodiga püüsirohu keldri ukstel. Kui hõlpsaste plahvatus tulla võib, näitab praeguse sõja algus.

6. Imperialistiline võimupoliitika.

Me nägime, et kapitali väljasaatmine — kapitali export see abinõu on, millega maailma maid ära võidetakse, s. o. mitte enam üksi kaupa ei saadeta isamaalt välja, vaid ka kapitali — isamaa ehk rahvusline kapital pandakse võõrail mail rakkesse, et isamaa kapitalistide tulu seda suurem oleks, et kapitali küünarnukiwabadus seda kaugemale ulataks. Nüüd vaatame ligemalt, kuidas riigipoliitika kapitali teenistusesse pandakse.

Raugele=edenenud kapitalistlike maade mõjuletõusnud kodanlikud klassid on ammugi suurte ümbertõugete wastasteks saanud, nad on oma isade revolutsioonilised püüded ja põhjusemõtted sootuks ära salanud. Aga mida nemad inimesena ei taha, seda teeb nende kapital ometi teoks, ja nende poolt tarvitatud väewõim saab võõrastes maades edu revolutsiooniliseks sünnitajaks. Omapead jäädes oleksid mitmed rahvad veel kaua uinunud; aga Euroopa kapital äratab nad unest ja sunnib nad eduteele.

Me oleme ise selle tunnistajad, kuidas kapitalism igapäevaga ikka sügavamasse Hommikumaa wanade põlluharijate riikide sisse tungib, kuidas senised sotsiaalsed wahekorrad kokku langedes uutele ruumi peavad andma, kuidas seal uued, kodanlikud klassid tekiwad ja kuidas

need klassid revolutsioonilisele ümbermuutmisele astuvad. Jaapanis, Türgimaal, Persias ja Hiinamaal näeme neid klassisid wana walitsuse wastu astumat; Indias, Egiptuses jne. tekib rahvusline liikumine wõõra wõimu wastu.

Revolutsioonidega loomulikult ühendatud segadusi ja nendest tekkiwaid nõrkusi tarwitawad kapitalistilised suurriigid selleks, et niisuguseid maid kas hoopis oma alla heita, ehk et neid oma „mõjualusteks“ teha. Niihästi Persia, Türgimaa, nagu ka Hiinamaa, on elawaks ja wärskeks tunnistuseks. Nagu Persia Wene ja Inglise „mõjualusteks maaks“ sai, nõnda tarwitab nüüd Jaapani ülewõim „parast filmapilku“, et sõjawäelisel nõrka Hiinamaad oma käskude alla pae nutada. Kuna aga kapitalistiline ilm isekeskis oma rahwuskapitali kasude pärast riius on, tekiwad uute maade „mõju alla saatmise“ ja ärawõtmise pärast hädaohklikud tüliwõimalused, mis hõlpsaste sõjahädaohuks muutuwad, nagu 1911. a. Marokko sekelduste puhul.

Ja mis on praegune sõda muud? Suurte majandusliste ümbermuutmiste ajajärgud on ühtlasi ka sõdade ajajärgud. Seda peab ka praegusest ajajärgust tunnistama. Ruigi otsekohe ütelda ei wõi, et see wõi teine asumaa küsimus tule põlema sütitas, siis on see ometi kahtlemata selge, et wastased üksteist nõrgestada, purustada soowivad, et oma imperialismusele teed wabaks saada, et wõistlejat maha lüüa.

— Waatame asjakäiku ligemalt.

1894. a. kuulutas Hiina-Jaapani sõda Aasia „ärkamist.“ See sõda näitas, et Raugel Idas uus põlatud „kollase tõu“ kapitalistiline riik oli tekkinud — rahvusline riik täitsa Europa laadi. Europa tehnika oli seal Europa sarnase tööstuse elule kutsunud, aga ka Europa tapariistade tehnika ühes rahvuslike schowinismusega ei puudunud.

1896 võtab Amerika (Ühend. riigid) Hispania rasvafemad asumaad omale, kõige noorem, aga kõige paremine koondanud kapitali maa peab oma esimest asumaa sõda ja — võidab. Filippinide omale võtmise läbi asus Amerika nõnda Aasia suur-riikide ligidale, et ta iga uuen-duse ja muutuse puhul oma kasude kaitseks omale sõnaõigust peab nõudma. — Diplomatialisel teel surub Amerika Inglise kapitali Panama kanali-ehitamisest eemale, ta ehitab selle „ise,“ kuna ta Panama sel otstarbel oma alla heidab. Ra-naliehitamisega ühtaegu suurendab ta oma sõja-laewastikku ja valmistab ennast mõjuvalt ette, et Atlandi merel ja Waiksel merel ühtlasi „mõju avaldada“. Kanal võimaldab sõjalaewade ru-tulist ühest merest teise pääsemist. Kas Ame-rika praeguste Hiina ja Jaapani vaheliste se-kelduste puhul „waikseks pealtvaatajaks“ jääb, on enam kui küsitaw. — Ühtlasi asub Amerika trustide kapital Resk- ja Lõuna-Amerikat ma-jandusliselt „alla heitma.“ Sealsed „rewolut-sionid“ tekiwad ja korduwad tähendatud trus-tide kulul ja see juhhib neid oma tahtmise järele. See kapital murrab iga wastase armuta maha. Mis „rewolutsionide“ abil korda ei lähe, seda toimetatakse Ühendatud riikide sõjawäe abil...

Kõige wanem kapitalistline suur-riik: Ing-lismaa käib sedasama teed: 1899. a. sõda buride wastu ei olnud muud midagi kui Lõuna-Afrika kulla- ja diamandikaewanduste ja lademetete omakstegemine.

Rogu maailm wabiseb asumaade wõitlustest, mille tähtsamad ajujõud Europas leiduwad. Jaa-pani sõda Hiina wastu ei ilmutanud mitte ai-nult tema enese jõudu, waid ka Hiina nõrkus jai sel teel awalikuks. Ja selle tagajärg on — Hiina ärajaotamise unenägu Europa suur-riikide pool. Saksamaa, Inglismaa, Prantsus-maa ja Jaapan — kõik nad „omandawad“ ja

„rendivad“ enestele osasid Hiinast ja plaanitsewad suuremate osade oma „mõjuringkonnaks“ kuulutamist, mis oodatava „jaotamise“ eelmänguks on. See äratav hiinlaste rahvusetunde elule, tekiwad „poksijate“ mäsjud. „Waigistuseks“ saadetakse Europa sõjaväed sinna — ühes jaapanlaste ja Amerika omadega. Krahv Waldersee juhil sammuvad ühendatud sõjaväed Pekingisse. See sõjakäik sai omale nimeks „hunnide rööwkäik“ ja näitas hiinlastele, mis neil oodata on.. Tagajärg oli see, et Hiina — Jaapani eeskujul — ennast „europastama“ hakkas, s. o. Hiina pidi üle kõõ moodjaks sõjaväe riigiks moonutama. Aga — reform muutus revolutsioniks, wana waltisus suruti minema. Sellega saatis Europa kapitalism uus revolutsionilise teo korda. Maailma kõige wanem ja kõige wana-meelsem riik, kes aastatuhandeid ühe koha peal näis seiswat, ilma et eduwool teda paigast oleks nihutanud, oli sunnitud ajaloo woolu sisse astuma. Kes tahaks selle juures kahelda, et maailma kulturarahwaste elu ja edenemine ühe teguri poolest rikkamaks on saanud?

Ja Jaapan? Kümme aastat peale Hiina sõda oli see riik tugew küllalt Wene edasitungimist Kauges Idas takistama. Suba sellega awaldas ta Europas suurt mõju. Ja nüüd? Käsi käes oma endise wastasega wõtab ta praegusest maailmasõjast oja ja — nagu näha — tahab ta nüüd ilma teiste wahete segamist kartmata oma lõpuarwet Hiinaga õiendama hakata. Kaks-kümmend aastat pidi ta oma püüdeid taltsutama, sest ta teadis, et „teised“ Hiina tükeldamist ilma wahelasegamata ei luba. Nüüd on tal ainult Amerikat karta. Sellest arwab ta „jagu“ saawat. Aga kui Europas kord jälle rahu majas on, kas siis ei ole karta, et Europa suur-riigid Jaapani praegusest teost uuele sõjale põhjust ei otji ja leia?

Jaapani jõuilmutus esiteks Hiina ja pärast Wene vastu oli nagu märquandmiseks teistele rahwastele, kellel Europa poolt hädadohtu karta oli, seda enam, et Europa suur-riigid sest saadik mujal seda suurema tungiga peale hakkasid litsuma. Raugest Idaist tagasi surutult hakkas Wenemaa mujal seda walusamalt peale käima, kus wastupanek nõrgem oli. Türgimaa, see „hai-ge mees“ oli koht, kelle „lõppu“ oodati ja loodeti ja kelle „jagamise“ asjus Inglismaaga „kokku lepitati.“ Aga — seal tuli Türgi revolutsioon! Abdul-Hamidi Aasia wägivaldawalitsusele tehti lõpp, sest et ta Europa pealetungimisele wõimsalt vastu astuda ei suutnud. Türgi ohwitserid soowisid oma riiki wäljaspoole tugewana näha, sellepärast astusid nad revolutsiooni etteotsa. Sultan tõugati troonilt alla ja pandi wangi, riik sai konstitutsiooni ja parlamendi. Aga et see teda weel uueks ei suutnud teha, seda näitasid Balkani sõjad 1912. ja 1913. a. Türgi nõrkus jättis riigi pärast nagu enne teistele ihaldatud saagiks.. Lõppegu praegune sõda kudas iganes tahes, nõndapalju on igatahes kindel, et Europa kapital — olgu Saksa, olgu Inglise firma all — Väike-Aasia peagi „awab“ ja et ühe ehk teise maa imperialistid seda oma turu laiendamiseks kapitalistlikelt arendama hakkawad. Praegune Türgi walitsus kardab Saksamaa poolt hädadohtu kõige vähem ja loodab oma iseseiswuse kasuks sealt poolt kõige rohkem. Aga kahtlemata kindel on, et Saksa kapital — kui wanameelne ta ka iganes on — revolutsiooni seemet sinna mitte wiimata ei jäta.

Türgi eeskujul püüdis ka Persia ennast revolutsioonilisel teel päästa. Aga jõu puudusel langes ta Wene ja Inglise „mõju“ alla. Waewalt on loota, et Persiast weel suurt iseseiswat riiki saaks. Tema tulewik on arwatawaste — asumaa tulewik. . .

Ruhu me iganes vaatame, igal pool näeme suuri ümbertõukamisi ja muutusi — imperialismuse läbi.

7. Inglismaa ja Saksamaa.

Sõjalised sündmused ja revolutsioonilised sekkedused kuhjasid endid maailmasündmusteks kokku ja walgusid Europa keskkohale ikka hädasohtlikumalt ligemale. Ei ole kellegil teadmata, et Europa suurriigid juba hulga aastaid alati kasvawa sõjakartuse surwe all elasid. Selle keskkohaks oli Inglis- ja Saksamaa wastastikku olek.

Inglismaa ei walitsenud mitte ainult ilma wõistluseta ilmaturul, waid tema oli ka kõige suurem asumaade riik. Aga Saksamaa ruttas Inglismaale suurte sammudega järele. Saksa riigi ühinemisest saadik on Saksa tööstus ja kogu ta majandusline edenemine nõnda kiirelt kosunud, et ta Inglise majanduse seisukohale järele ja mõnes asjas isegi ette jõudis. Saksa tööstus on nüüd nõnda kaugel, et ta kedagi sellepoolest oma kõrwal karta ega häbeneda ei pruugi. Ei ole mitte liialdus ega põhjendamata kiitmine, kui üteldakse, et sakslased sellepärast nõnda kiirelt edasi jõudsid, et nad teaduslise uurimisega asja kallale asusid. Ruhu me iganes vaatame, seal näeme, et teadus ja tegew elu käsikäes käiwad. Saksa tähtsamad tööstused on oma edenemiseks teaduslist uurimist väga awaralt tarwitada osanud. Seda tunnistawad inglased nüüd, sõja ajal, tõeks, kus neil Saksa tööstuse produktiivid enam saada pole, näituseks wärwivid ja palju muid keemiatööstuse produktiivid. Niisama tähtis on selles asjas ka Saksa tööliste koolitus ja asjatundmine, mis suurelt osalt tugewa töölisteliikumise põhjal niisuguseks on kaswanud. Aga asumaade poolest on Saksamaa waene. Sel ajal kui Inglismaa omale igal pool maailmas asumaid wõitis, oli Saksamaa sadadeks riigikillukesteks lahuta-

tud ja poliitikaliselt sellepärast võimetu. Sellepoolest on isegi vähemad Euroopa riigid, nagu Belgia, Holland, Portugal ja Hispania Saksamaast ees. Ja seda praegusel ajal, kus kapitalturgude laiendamise ja võõraste maade „avamise“ järele kiskendab, seda tungivamalt nõuab kui kunagi enne.

Saksamaa peale vaadates näeme, et see tung seal peale Bismarcki langemist välimise politika tuumakohaks sai. Bismarck ei olnud asumaade ahnitsemise sõber. Tema politika leidis Saksamaa ühendamisest ja Preisi kuningriigi mõjuletõstmises oma piirid. See oli selleaegne Preisi junkrute siht ja eeskava: Preisimaa Saksa riigi eesotfas ja junkruid Preisi politika määrajateks. Isegi Balkani ja Türgimaa kohta ütles Bismarck, et Saksamaal sealt midagi otsida ei olla, Pommeri grenaderi luudkondid kaaluda enam kui Saksa kasud Balkani mail. Bismarcki arvates ei olnud Saksamaal asumaaid tarvis. Ainult wastumeelt laskis ta oma poliitikat esimeste asumaade kaitsmaks rakendada. — Bismarcki langemisega said asumaade sõbrad uut julgust ja hooгу. Ja valitsus võttis asja omaks. Keiser Wilhelm reisis Türgimaale ja nimetas Abdul-Hamidid oma heaks sõbraks ning lubas Türgimaad toetada; Jerusalemmas astus ta Hommikumaa kristlaste kaitsjana üles; ta reisis Marokko sultanile „wõõraks,“ kuna ta wend, prints Heinrich, Hiinamaale läks. Rõrgeid herrad reisisid imperialismuse kaubareisijatena ümber, kus weel maa arwati lahti olewat.

Hakatuses ei olnud uue politika tagajärjed kuigi suured. Aga sellega ühtlasi hakati wõimu abinõusid palawikusarnase kiirusega täiendada, sest oli ju selge, et imperialismuse politika suurt sõjawäelist seljatuge nõuab. Hakati suure kiirusega sõjalaewu ehitama, ja wõrdlemisi lühikesel ajal tõi Saksamaa Inglismaa järel tei-

seks mere=wõimuks, nii et Inglismaa oma eesoleku kaotamist kartma hakkas. Saksa=Inglise waen sai seda rohkem tuld, kui Wenemaa Saapani sõja järele nõrgendatud näis olevat, nii et Inglismaa Wenemaad mitte enam nõnda kartata ei pruukinud nagu enne. Tugew Wenemaa hoidis niihästi Saksa= kui ka Inglismaad ohjas, sest mõlemad teadsid, et tapeluse korral mitte Inglis= ja Saksamaa rahutingimisi ei määra, waid Wenemaa. Ei pruukinud Inglismaa Wene=maad wastasena enam karta, siis oli ta ometi lepinguosalisena Saksamaa vastu väga palju wäärt. Wenemaa oma poolt wõis oma wälimisi politikat saksa= ja inglisewahelise wastolu peale toetada, mida geograafilised olud omakorda toetasid. Sest igal pool, kus Wenemaa laiemale tungib, tuleb Inglise tugewa laewawäega rehkenada. Ka teised wanemad asumaade riigid, iseäranis Prantsusmaa, astusid Inglismaale sõbralikult ligemale, sellega rehkendades, et Inglise abi Saksa vastu väga mõnus wõib olla. Nõnda tuli Inglise= Wene=Prantsuse kolmikliit wana kolmik sõpruse — Saksa=Austria=Italia — vastu elusse. Et Italia sõpruseside kolmik sõpruses mitte ülearu tugew ei ole, seda arwati mitmelt poolt; praegune sõda näitab, et see mitte wale ei olnud: Saksamaa jäi Austriaga üksi.

Wene= ja Inglismaa leppisid Persia tulewiku üle kokku: see jaotati mõlema wahel „mõju=aluseks maaks“ ära. Austria tunnistas endised Türgi maakonnad, Bosnia ja Hertsegowina, „omaks,“ kuna ta juba Berliini rahust saadik nende peremees oli. Kolmikliidu riigid protesteerisid selle vastu. Aga sõda jäi seekord tulemata. Waewalt oldi sellest põnewusest wäljas, kui Marokko sekeldused Europa uueste sõja kuristiku kaldale heitsid. Ka seekord jäi sõda ainult sellepärast tulemata, et riigid endid weel küllalt hästi ettewalmistatud ei tundnud olevat. Sellepärast

ruttasid siis ka kõik riigid veel suurema kiirusega sõjavägesid — maal, merel ja õhus — suurendama ja sõjajalale seadima.

Marokko sekeldustele järgnes Italia sõda Türgimaa vastu — Tripoli äravõtmisega. Ja sellega kerkis Hommikumaa küsimus palavamalt kui kunagi enne päevakorrale. Sündis Balkani riikide liit. Türgimaa nõrkust nähes tundsid Balkani riigid „paraja aja“ olevat oma piirisid Türgi kulul laiendada. Aga Balkani liit oli ainult nagu teevalmistaja suurtele... Saaki jagades läksid Balkani riigid isekeskis riidu ja veristasid üksteist wastastikku hirmsaste. Bulgaria ihaldas Konstantinopolit. Tsaar Ferdinand tahis Sofia kiriku kupli otsast poolkuud maha paisata ja risti asemele seada. Aga mõjuvamalt poolt ei lubatud seda...

Mitte Sofia kirik ja poolkuu märk ei ole asjad mis Konstantinopoli tähtsaks teevad, vaid Dardanellidel ja Bosporusel on suur sõjalik tähtsus. Need kitsused on lukuks Musta ja Wahe mere vahel. Wenemaa kaubandus tarvitab seda maailma väraivat kibedaste. Me näeme, kudas Wenemaa kaubandus selle all kannatab, et ühelt poolt see mereteo kinni on, teiselt poolt nõndajama ka Balti mere suu. Hoolimata oma suuruselt on ta ometi nagu wangis. Mitte ainult Wene majandusline elu ei kannata selle all, vaid ka sõjapidamine. Sest väljast ostetav sõjamoona ja sõja „masinad“ ei pääse sisse... Kui loomulik õigus ja loogikalik kawatsemine otsustajad oleksid, siis peaksid kõik teised Wene eest taganema. Aga nüüd ei ole lugu nõnda.

Wenemaa on küll kõige suurem Musta mere ranna- ja tagune maa, aga ta ei ole mitte ainus. Ka Bulgaria ja Rumenia on Musta mere ranna maad. Bulgaria koguni üsna Konstantinopoli ligidal, iseäranis, kui ta Rumelia omaks saab, mis ju rahvuslifel kõige loomulikumalt Bulgaria

külge kuulub. — Aga ka Greakamaa ihaldab Konstantinopoli peremeheks saada. Ja — kellel on, see ihaldab seda rohkem — ka Inglismaa on oma filma selle tähtsa koha peale heitnud. Mõeldagu, kui meelitaw see inglastele võib olla, ka selle tähtsa merekitsuse üle walitseda... Sealsamas Väike-Aasia, kus kõigi suurriikide huwid wastastikku kokku pörkawad. Itaalial, kes nüüd Albania ranna mõnufamatel kohtadel jalad maha toetab, ei ole see mitte ükskõik, misjughused võimud Wahe merel mõju omandawad. Sest tema sooviks ise siin peavõimuks paisuda. Saab aga Wenemaa Dardanellide ja Bosporuse peremeheks, siis tahab ta ka Wahe mere üle walitseda.

Me näeme, et Konstantinopol praeguses sõjas hõlpsaste tiitlõunaks võib saada, kelle kallal sõbrad riidu võiwad minna. Igatahes on ta aga oma naabrusega see koht, kelle ümber kõige õrnemad kasuniidid kokku jooksewad, mis hõlpsaste võiwad rebeneda ja huwiomaseid hoopis uuel wormil ühendada.

Nii samajugune huwide kokkupörkamise koht on Raage Ida. Võimalik, et Jaapan seal nüüd ohjad oma kätte saab. Aga mis on selle tagajärg: Need, kelle kasud selle all kannatawad, katsuwad jõudu koguda ja esimesel võimalusel on uued sõjalised kokkupörkamised päewakorral. Nõndakaua kui imperialismus Europa suurriikide peafihiks jääb, ei ole muud oodata.

Imperialismus on, nagu me näeme, Saksa maal ja Inglismaa iseäranis sõjakalt wälja kujunenud, ja see, mis me senini imperialismuse kui kõrgeist edenenuid tööstuseriigi laiemale paisumise tungina tundma õppisime, käib peasjalikult nende kahe maa kohta. Prantsusmaal on, teadagi, ka suured imperialistlikud jooned, iseäranis tema suuri asumaid filmas pidades. Kui aga Prantsuse tööstust waadelda, siis leiame, et selle

tung veel nõnda suur ei ole kui Inglis- ja Sak-
samaal. Prantsusmaa on oma laenukapitali rik-
kuse poolest tuttav. Senini on prantslased oma
kapitali avaralt teistele laenanud ja vähem oma
maa tööstuse-ettevõtetesse pannud. Finanz-kapi-
talil on Prantsusmaal rohkem teist laadi hu-
wijid kui Saksa- ja Inglismaal.

Amerika Ühisriikide finantz-kapital on küll
weel kaugemal astmel oma kokkuliitumise ja
tööstuse juhtimise poolest, aga tema leiab oma
naabruses, s. o. Europast kaugemal, sedawõrd
laienemisruumi, et Europa oma sellega veel
mitte sõjaägedusega kokku ei pörka. Tulevikus
wõib see muutuda. Igatahes on Amerika Ühis-
riikide ja Jaapani kokkupuutumine ja kokku-
pörkamise võimalused praegusel ajal suuremad.

Wenemaal ei wõi imperialismusest Saksa
ja Inglise mõttes mitte rääkida, sest Wenemaa
tööstus ei ole mitte nõnda kaugemale edenenu-
d. Wenemaa tööstus leiaks siseturust parema
edendamise juures oma kodus veel väga palju
laienemisvõimalusi. Kui Wene tööstus siiski
sellesarnast väljajirutamisetungi awaldab, siis tu-
leb seda silmas pidada, et see temal võimalikum
on kui siseturust parandamine. Välja jiru-
tades käiwad tööstuseherra walitsuse politikaga
käskäes, kuna nad siseturust turgu tõsta tahtes
walitsusega hõlpsaste wastamisi wõiksid juhtu-
ja peaksid wastamisi pörkama. — Ka seda tu-
leb selle juures meeles pidada, et suurem osa
Wene raskest tööstusest walitsuse turgutada on
ja hea meelega sõjalistest ettevõtetest osa wõtab.
Mõteldagu ainult selle peale, kudas kapital Wene
uue laewawäe ja sadamate, sõjawäeliste otstar-
betega raudteede jne. ehitamise juures hui-
tud on! Ühtlasi ärge unustatagu seda ära, et We-
nemaa finantz-kapital teiste imperialistlike maa-
dega wõrreldes alles esimesi sammujid astub.

Wenemaa on ju alles teiste maade finans-kapitali lõikuse ja tegeruse maa.

Nõnda sama tuleb ka Austria peale teisest seisukohast vaadata. Austria tööstus ja kapitali koondumine ei seis kaugeltki Inglis- või Saksa-amaa astmel!

Austria on kokkulapitud rahwuste riik. Aktsi- kud riigiosad kannatawad keskajast päritud kor- ralduste all, kibe rahwusline waen takistab po- litikalist edenemist, kuna mitmel kroonimaal wõõ- rast rahwusest junkrud rahwa suurt hulka feo- dalse wäewõimuga kurnawad. Reskwalitšus on peaaegu absoluutline, aga Austria absolutismuse on logadi-lagadi oleku läbi ometi sedawõrd nõrk, et ta uue aja demokraatlist waimu täitsa alla suruda ei suuda. Rahwad on enestele teatavad wabadused wõitnud, mille peale toetades nad wõideldes edasi lähewad. Walitšus ja feodalherrad tunnawad oma jalgealust kõikumat.

Riikliselt waadates on see rahwaste ja rah- wuste wõitlus sellepoolest riigile hädaohtlik, et just piirinaabriteks rahwuslikud riigid on, kelle sugurahwast miljonite wiisi Austria walitšuse all on ja kes — loomulikult tungil — ühendust ihaldawad. Austria serblased soowiwad Serbia kuningriigiga ühendust, rumenlased soowiwad se- dasama Rumeeniaga, itallased Italiaga, õsa slaaw- lasi Wenemaaga jne. Geografiliselt soowiks aga ka Austria omale „paremaid piirisiid“ saada, s. o. ta soowiks rohkem ja parematel tingimistel „lahtise wee“ ligi pääseda. — Serbia ja Aust- ria waen on väga arusaadaw: Serbia rahwus- line kuningriik soowiks kõiki serblasi „oma alla“, nimelt Austria serblasi. Austria soowiks Serbia kuningriiki ära häwitada, sest ainult siis wõiks ta Serbia rahwuslise kihutuse hädaohust pääseda, kui kõik serblased Austria „alamad“ oleksid. Se- da ei wõi jälle Wenemaa kannatada, sest et tu- gew Austria Wene huwide edenemisele Balkani

poolsaarel ja Väike-Aasias mitte kasulik ei ole.

Praeguses heitlemises on lugu nõnda, et mõlemas võitluserinnas suur imperialistiline maa seisab: Inglismaa ja Saksamaa võitlevad selle sihiga, et „vastast“ alla suruda, tema võistlusest vabaks saada. Teiste võitlejate sihid on viimases liinis teist laadi. Aga on ka teisi politikalisi huviseid peale imperialistiliste. Teiste riikide teist laadi politikalised huvid ühinevad Inglise ja Saksa imperialistiliste huvidega ehk imperialistilised tööstuseriigid on endid teistega nõnda ühendada osanud, et nad nendega ühes rinnas võidelda võivad, olgugi et huvid sisuliselt ühed ja need samad ei ole. Suurriikide sõpruse- ehk lepinguosaliste kokkuliitumise politika tähendab seda, et igaiüks oma kasu siid liidulaste abil paremine loodab kätte saavat. Mitte kasude sisuline jurgulus ei ole sõprusliitude põhjapant, vaid võitluse välimine siht: vastase ärapurustamine. On vastane maha löödud, siis asub iga liiduosaline võitu oma huvide kohaselt arendama.

Sellepärast ei või mitte ütelda, et praeguses sõjas ainult imperialismuse sihtjooned mõõduandjad on; küll võib aga seda ütelda, et need peaaesjalikult sõja välja kutsusid. Kui Saksamaa ja Inglismaa*) nullu sõja vastu oleksid olnud, siis oleks ta arvatavaste tulemata jäanud, jee on ta oleks kaugemaks viibida võinud.

8. Imperialismus paratamata edu tegur?

Imperialistid kirjutavad ja õpetavad teadagi, et imperialismus paratamata tarvilik ja sellepärast ilma mõõdapääsemata majandusline

*) Saksa-Inglise jne. „maast“ kõneledes on — teadagi — nende ja teiste maade mõõduandvaid politikalisi ringlondi mõeldud, kellel sõja ning rahu üle otsustada meeleavald käes on, „maa“, „rahvas“ võib hoopis teises arvamises olla.

ning poliitikaline ajajärk on. Nõndasama on aga ka teisi, kes imperialismuse wastased on, kuid sellest hoolimata ometi selle seisukoha peal asuvad, nagu tarvitaks majandusline edu oma praeguses kapitalistlikes vormis imperialistlist astet. Mõlemat laadi imperialismuse paratamatuse tunnustajad seisavad ajalooliselt teised teisel alusel. Imperialistid kodanlisest leerist põhjendavad imperialismust hariliku idealistlike ajaloo ideologiaga; teised — materialistlike ajaloo waate poolehoidjad — põhjendavad oma arvamist mehhanilise paratamatusega. Nad unustavad ära, et majandusline paratamatus mitte loogikalise paratamatuse sarnane ei ole. Loogikalise paratamatuse juures — : asja oja on vähem kui terve asi — ei muuda inimene oma tahtmisega vähematki; ajaloolise ehk majanduslike paratamatuse juures on aga inimese tahtmine üks tähtis tegur. Nõnda kaua kui eeltingimised muutumataks jäävad, jäävad ka tagajärjed muutumataks. J. o. nõnda kaua kui riik — ühiskond majanduslike eeltingimisi ei muuda, jääb imperialismus oma kaasnähtustega paratamataks. Aga koguni ekslik oleks ütelda, et majanduslike eeltingimised nõndasama paratamata tingitud oleksid nagu loogikalised paratamatused! Majanduslike eeltingimiste muutmise võimalus on inimese enese käes, oma tahtmisega võib ta neid muuta.

Rahwaste (ehk riikide) majanduse süstem ehk tarbeainete (warade) walmistamise wiis on ajaloo jooksul suuri muutusi läbi elanud. Harilikult waadates näib nii, nagu oleks see mehhaniliselt sündinud, vähemalt ei paista mitte otsekohe silma, et inimesed teadliselt tahtes seda teistesse roobastesse oleksid juhtinud. See paistab aga ainult nõnda. Selle juures oli inimene oma tahtmisega mõjumas. Ruigi inimene oma tahtmisega suuri ja kaugeid ajaloolisi muutusi kawatsema ei teadnud, siis kawatstes ta ometi omale

nähtawaid ja kätte saadawaid muutusi. Ja need sünnitajidki suurte ajalooliste muutuste eeltingimised.

Oletame, et praegune sõda nõnda lõpeb, nagu ta nüüd juba üheksandat kuud wältab, see on, et wõitlewad jõud nõnda ühetugewuseks jääwad, et lõpuks „wõitjat ega kaotajat“ ei ole, nagu mõned mehed — kes mitte kõige rumalamate liigist ei ole — arwawad. Selle tagajärg kahe imperiaalistliku suurriigi kohta oleks see, et nad wastakute tunnistama peaksid: sellest wastasest sõjabinõudega jagu saada ei ole wõimalik! Tema jõud on nõndasama tugew kui minu oma; nii walusjad minu löögid temale on, nõndasama walusjad on tema hoobid minule... Igatahes on wõimalik, et tulewad kuud sõja „õnne“ poolest kumbkile poolele paremad ei ole, kui senised.

Seda oletades küsime: kas panewad Saksa ja Inglise tööstuse-herrad ja pangakapitali walitsejad käed rüppe ja jätawad oma tööndused seisma? Mitte kaugeltki. Balju enam hakkaksid nad teesid otsima, kas ja kudas ilma imperialistliku politikata wõimalik on kaubelda ja wastakute oma walmistusi wahetada. Ja kes tahaks ütelda, et niisuguseid teid mitte wõimalik ei oleks leida?

Enne Põhja-Saksa tolliühituse asutamist wõistlesid wäikesed Saksa riigid üksteisega ja majandusline elu oli kängus; tolliühituse asutamisega pääsis elu nagu paisust. Veel suuremat edu tähendas aga kõigi Saksa riigikeste ühendamine 1870. a.

Nõndasama oli Põhja-Amerika riikidega; Amerika „kodusõjas“ wõitlesid Põhja-riigid Lõuna-riikidega ülewõimu pärast. Praegu ei mõtle seal keegi enam selle peale, et nende wahel veel kunagi sõjalist wõitlemist wõiks tulla...

Umbes sedasama näeme, kui me näit. Saksa- ja Inglismaa wastastikku kauplemise peale wac-

tame. Rahtlemata on need maad wastakute teineteisele kaubaturuna ülitähtsad. Waatame esite Saksamaa peale.

Saksamaa saatis 1913. a. kaupasid ligi 11 miljardi marga eest wälja. Sellest läks Saksa asumaadesse ainult 53,4 miljoni marga wäärtuses, kuna ta asumaadelt 54,1 milj. m. eest kaupasid sisse tõi. Selle wastu läks Saksa kaupasid Inglismaale ja selle asumaadele ligi kahe miljardi eest, ja sealt Saksamaale toodi üle kahe miljardi eest. Inglismaalt (ilma asumaadeta) üksi toodi Saksamaale kaupasid 876 miljoni marga eest, s. o. umbes 16 korda nõnda palju kui Saksa oma asumaadelt; ja Saksamaa saatis oma kaupasid Inglismaale (s. o. ühend. kuningriiki, ehk Suurbritanniasse) 1438 miljoni marga eest.

Need arvud näitawad selgeste küllalt, et Inglismaa Saksa kaubandusele hoopis tähtsam on, kui Saksa oma asumaad.

Ka Inglismaaga on lugu niisugune, olgugi, et mitte just karwapealt. On ju Inglismaa kõige wanem asumaade riik ja tema asumaad on iseäranis tähtsad toore-aine andjad ning kapitali tarwitajad.

Inglismaa saatis 1912. a. kaupasid wälja 600 miljoni sterlingnaela wäärtuses, millest 191,6 milj. eest, ehk üks kolmandik oma asumaadesse läks. Inglise kaupade sisseweo wäärtus oli 745 milj. st-naela; asumaadest tuli 186 milj. eest — s. o. üks neljandik kogu sisseweast.

Me näeme ka siin, et wõõrad maad Inglise tööstusele ja kaubandusele hoopis tähtsamad on, kui ta oma asumaad. Seda näeme ka tema puuwilla tarwitamise juures.

Inglismaa tarwitas 1912./13. a. 2825000 palli puuwilla. Oma asumaadest sai ta: Egiptusest 351000 p. ja Indiast 48000 palli, 3282000 palli pidi ta Amerikast ostma! Me näeme, et ta oma

tooreaine tarvidust asumaadest ükski mitte saada ei wõi.

Kapitali tarwiduse poolest on Inglise asumaad tähtsamad. Aga ka selles kaalub wäljamaa üle. Üheksa aasta wältusel — 1905—1913 — läks Inglise kapitali — aktiwa-kapitali näol — oma asumaadesse 539,6 miljoni st.-naela, wäljamaale aga 758 miljoni.

Selle juures tuleb weel meeles pidada, et mitmed Inglise asumaad peagi ainult weel nime kaudu asumaadeks jääwad. Mida rohkem nende eneste riiklik elu iseseiswamaks kaswab ja mida hoogsamalt nende rahwuslik elu ärkab — näit. Indias, Egiptuses, seda ligemale nihkub nende „lahtilöömine“, nagu Põhja-Amerika omal ajal. Sellega kaoks nende imperialistiline kasukülg. Inglismaa ja Inglise imperialismus peaks sellega tahes ehk tahtmata oma purje koomale tõmbama. Kui seda aga tulewikus tahes ehk tahtmata teha tuleb, siis wõib sellega ka juba nüüd algada...

Kodanlised majanduseteadlased panid sellele waatele aluse, et majandusline edenemine seaduseandlist „wahaletsegamist“ ei jalli — et majandus oma kindlat teed wankumata käib. Karl Marx nättas, et see õige ei ole: majandusline edenemine on nõnda paendum, et ta uuendustele ja parandustele lahedalt järele annab. Targalt kawatsetud muutused ei ole majandusliselt mitte kahjulikud, waid kasulikud. Tööstuse-herrad olid alguses kõigi tööliste kaitse-seaduste ja ametiühisuste poolt tööliste olukorra parandamise püüete wasta. Nad kinnitasid, et tööstus seda ei kannata. Sestsaadik on aga tuhande pähe nähtud, et nende kartus ekslik oli. Tööliste kaitse-seadused, tööpäewa lühendamine ja muud tööliste käekäigu parandamised ei murdnud tööstust mitte maha, waid sundisid uuendusi ja parandusi wälja mõtlema ja teoks tegema, nii et warade walmistus sestsaadik palju hoogsamalt on edenenud. Wõib ütelda, et

iga suurem tööliste võit ühtlasi ka tööstuse-
edu võit oli ja on. Ja võib ütelda, et tööstus
selles mõttes ikka paendumamaks, ja vajadus-
tele järeleandvamaks on saanud.

See ei võigi teisiti olla, sest et mitte enam
harjunud viis ja vanast õpitud isiklik osavus
tööstuseedu ei määra, vaid et teadus ikka enam
ja enam selle peale mõju võib anda. Selle läbi
seisab tööstus nagu alalise muutuse teel, kus plaan-
nilikult kavatsatud katsed ja parandused alalise
edu pandiks on. Sellesamas sihis mõjub ka see
asjalugu, et tööstused ikka enam ja enam väheste
asjameeste osavuse juhtimise alla langewad; trus-
tid, kartellid, suurpangad ja riigid on kõik selle
juures humitatud, et tööstuse edu mitte üksikute,
ega juhuse hooleks ei jääks. Teaduslikult kooli-
nud asjameestel ei ole mitte raske, warade wal-
mistamist uutele teedele juhtida — ka niisugus-
tele teedele, kus imperialismus tarbeta on.

Kui seda kõike filmas pidada, siis ei või
keegi ütelda, et imperialistiline politika parata-
mata tarvilik majandusepolitika on. Palju enam
peab iga kohtlane armustaja otsusele tulema, et
majandusepolitikat väga hästi ilma imperialist-
lise sihita ajada ja hästi edendada võib.

Waatame filmapilguks, kas mitte juba nüüd
iühiskonnas klassifid ja huwikihitid olemas ei ole,
kellele imperialistiline politika kahjulik ja wastu-
meelt on.

Rahblemata on neid! Talupojad, väikekoda-
nikud, suur osa kodanlisest intelligentist, isegi
osa kapitalista on imperialismuse vastu, sest et
alaline sõjale warustamine neile ainult kahju
toob, aga mitte põrmugi kasu. Nende edu nõuab
rahu, sellepärast on nad sõdade vastu; nad soo-
wivad riigi kulude wähenemist, mitte nende kas-
wamist. Veel rohkem on aga kõigi maade töölised
kestwa rahu sõbrad ja sellepärast imperialismuse
wastased. Rahjuks peab aga nägema, et nende

ringkondade mõju imperialistlikes riikides mitte tarbeks tugew küllalt ei ole, et imperialismust tagasi suruda. Kuid — miks peab see ikka nõnda jääma? Miks ei pea ja miks ei wõi need ringkonnad, kes arwu poolest imperialistidest kaugelt ees on, oma mõju riigis nõnda laiendada, et imperialistid oma politikast lahkuma, uutele teedele kalduma peavad?

On tähtis ära tunda, et imperialismus ainult wõimu küsimus on, ja mitte majanduslise edu paratamata eeltingimine ei ole. Sõegi praegune kapitalistiline edu ei nõua imperialismust ainu edendajana, waid selles on palju liialdust, kui teda praeguse aja paratamata politikaks kuulutatakse.

Inglise parlamendilise Keir Hardie kirjutas 25. märtsil s. a. „Labour Leader'is“ selle kohta muu seas järgmist:

„— Kogu meie maa- ning merewäe politika on kapitalistide, miljonäride kasude rakkes.“

„Mis juhused on Inglise kasud Persias, Egiptuses, Indias, Afrikas? Kaugeltki mitte nende maade pärisrahwaste hea käekäik! Ainult seda peetakse silmas, et rahameeste juured ettemõtted julged oleksid ja „head kasu“ annaksid. Amberlukkamata tõsiasi on, et suuri sõjawägesid maaja merel ainult selleks soetatatakse, et raha- ja kaubanduseilma kasusid kaitsta.“

„Mis hoolitakse tööliste wiletjast elust? Tema töö ja waewa peale ehitab imperialismus oma sära ja paiste ja militaristilise süsteemi. Tööline peab häda ja wiletjust kannatama, kuna kaupmehed ja pangaherrad head „äri“ teevad. Nad ei peata mingi jõleduse ees, et oma isamaa armastusest tunnistust anda. Nende ainus siht on, süite ja toiduainete hindu tõsta. Eks ole hulka lugupeetud moonamuretsejaid kohtute poolt

trahwitud, kes mädanenud toiduaineid ja pruuni paberit naha asemel müüsid? Ja mis tuleb peale sõja lõppu? Tööliste palgad langewad. Rahakas imperialist aga jätab ohjad oma kätte."

Karl Rautsky ütleb selle kohta oma uuemas raamatus „Nationalstaat, Imperialistischer Staat und Staatenbund" (Nürnberg 1915) järgmiselt:

„Iga kapitalistliku tööstuseriigi püüdmise, omale nõnda suurt asumaade riiki omandada, et oma tooresainete tarwidust täiel määral sealt katta, sunniks teisi riikisid niisuguse wastu ühinema, nii et tal lõpmata jõdade sekeldused kaesatuleksid, ja ilma et ta sihile saaks. Niisugune politika wiiks iga riigi ja tema majanduslise elu kindlal teel kuristiku kaldale.

„Mitte maade wõitmisega ei saa riik ihaldatud tooresainete saagi julgustust kätte; seda võib ainult sel teel saada, kui suurte agrarmaade tööteojõudusid kiirelt edendatakse, kellest aga tähtsamaid keegi asumaadeks muuta ei suuda — näit. Wenemaad, Argentinat, Amerika Ühendatud riikisid, Kanadat, Australiat, Hiinat, kuna India ega Egiptuse teise kätte minemisest enam juttugi olla ei wõi, küll aga nende täielikust iseseiswusest.

„Palju tähtsam on kapitali väljasaatmine neisse suurtesse agrarmaadesse, kui tavalistes asumaadesse. Raudteede ehitused, niisutamistööd, põlluharimise tõsimine paremate, kõrgemate harimiseviiside läbi — need on teed ja abinõud, kudas töowiljakust wõimalik tõsta on ja kudas tööstuse toore-aine wadjadust hõlpsamine katta võib.

„Nõndasama tähtis on ka elaw ja takistamata läbikäimine tööstuse asukohtade ja agrarmaade wahel, sõbralik ja usaldusrikas kokkujobimine tooreaine tarwitajate ja tööstuse kaubaostjate wahel. Seesugune kokkuleppimine edendab ja elustab mõlemipoolset ärielu. Niisuguse wahes-

korra soetamiseks on aga pikaajalised kaubalepingud võimalikult madalate tollidega, mis wabakaubitsemise mõttele liginewad, kõige kohasemad abinõud ja teerajajad. Niihästi wiljatollid ühelt poolt, kui ka tööstusetollid teiselt poolt, peaksid langema. Sest wiljatollid tõstawad tööstusele tarwilikkude tooreaine hinda ja suruwad tööliste palga ostepjõu alla, millega nende teojõud kahaneb, tööstusetollid ajawad põlluharivate maade põllutöömashinate ja tööriistade, kunstõnniku jne. hinnad kõrgeks ja teewad põlluproduktide walmistusehinna kalliks.

„Majanduslise-elu edendamiseks on niisugused kaubanduselepingud kõige paremad abinõud ja ühtlasi toetawad nad ka maailmarahu, on selle puutumatusse tugisambad.“

Hea tahtmise juures ei ole riikidel mitte wõimata siin tähendatud majanduspolitiika edendamise juurde minna. Sellega kaoks imperialismuse sundiw mõju ära. Aga — niisugusele majanduspolitiika teele astudes peaks finans-kapital oma sihtisid muutma ja riigid — walitsused peaksid endid selle walitsuse alt wabastada wõima. See tähendab: wägew kapital peaks enese wõimu kärpida laskma. Et ta seda „heaga“ teha laseks, selleks on wähe lootust. Aga me ei wõi seda lootust mitte kaotada, et ühiskonnas jõud walmimas on, kes kapitali seda tegema — oma praegusest imperialismuse-politikast taganema sunnivad.

Arwatawaste peab praegune sõda ühiskonnas rahu poole kalduwate kihtide tahtejõudu paratamata tungil toetama, edasi ajama, imperialismuse ajujõudu nõrgendama!

Asjaolude õige äratundmine, nendest arusaamine, on ühiskonna tahtejõu sihi määramises väga tähtis. Sõda oma koledustega mõjub selleks paratamata kaasa.

Zürichis, 15. aprillil, 1915.

Dr. K. Lindequist, Alkaldine ajalugu. H. 5 rubla 25 k., ilukõites 6 r. 25 k.
Troonide ümber. (Makunõjad lõbunaised ajaloos.) I anne. H. 60 k.
Pildid keisrilosside elust. Suure Prantsuse revolutsiooni eelne losjelu
(Proua Du-Barrn). H. 35 k.

Lõbunaine keisritroonil. H. 10 k.

Solowjow, Dekabristid või detsembri mäss 1825. aastal. Põnew kirjeldus
esimesest katsest Wene riigikorda jõuga muuta. Lija: Arwataw Eesti osa
dekabristide mässus. H. 50 k.

Europa tules! Kolm aastat enne suurt Europa sõda ettekuulutatud
sündmused, mis karwapealt täide on läinud.

Peeter Suur ja naised. Põnew kirjeldus H. 40 k.

Saksamaa ja Türgimaa ots. Täideminewad ettekuulutused. H. 5 k.

Willem Wiimane. Sõnas ja pildis. H. 30 k.

Neli päewa lahinguplatzil. W. Warfchin. H. 10 k.

3) Spordi- ja terwishoiuraamatud:

Terwishoiu käsusõnad koolilapsele ja wanale. H. 12 k.

Dr. P. Hellat, Terwise õpetus. 20 annet. H. 4 rubla, ilukõites 5 rbl.

Prof. Nesnamow, Silmade terwishoid, iseäranis kirjatöötegitajale. H. 8 k.

Prof. J. Alkittinski, Toit, riie ja korter teaduse walguses. H. 20 k.

Meie igapäewane leib teaduse ja terwishoiu walguses. H. 20 k.

Hapupiim kui terwishoidline toit ja arstirohi. Kumõs toiduainena ja
tiisikuse rohuna. Prof. Metschnikow. H. 25 k.

Mida, kudas ja millal süüa. Eesti. M. Martina. H. 30 k.

Soojad ja külmad wannid, soola- ja mudawannid. H. 20 k.

Ohu- ja päikesewannid, mere- ja jõesupelused, terwise parandamiseks
ja karastamiseks. H. 20 k.

K. Komets, Suusaspord. 60 pildiga. H. 40 k.

Moodne terwishoid I. Kaisarst M. Wolkowa, Abielu terwishoid.

4) Praktikalised käsiraamatud:

W. Jakowlef, Praktiline Wene keele õperaamat. Väljaraäkimine, igapäewase
elu kõnelemised, grammatikateated, soldatielu sõnad. Kolm
annet à 50 k., ühes raamatus 1 rbl. 10 kop.

W. Jakowlef, Praktiline Wene keele grammatika eestlasele. H. 25 k.

W. Jakowlef, Praktiline Eesti keele õperaamat, wenelasele. H. 40 k.

Eesti soldati käsiraamat Wene ja Eesti keeles. H. 70 k.

Uus sõjawäeteenistuse seadus. H. 20 k.

Paiukid ja abirahad alamwäelistele ja nende perekondadele. Täielik
seletus, kellel ja kust õigus nõuda on. H. 25 k.

Kudas koosolekuid juhataja ja seltsi asju ajada. H. 35 k.

Dr. W. Michelson, Teaduslik ilmade ettekuulutamise juhatus pilwede,
tuule, juitsu, päikese, loomade jne. järele. H. 25 k.

Eesti ärimehe käsiraamat. (Wekslid, pangad, börsed, pankrott, stem-
pelmaksud, komisjonikauplemine.) H. 80 k.

Uued seadused: 1) Wene autoridõiguse seadus ja lepingud wäljamaadega. 2)
Alghoõsiõpetajate perioodilised palgaliisad 1913 a. seaduse järele. H. 10 k.

Oma kodukolle. Korteri-külijumus ja alalinnad. (Saku aialinna kaartiga ja hulga piltidega käsiraamat-album). H. 80 k.

Ins. Hõster, Elektri-walguse ja elektrikellade tarwitaja käsiraamat. Tulekahju ja waraste hoiatamise kellad. H. 60 k.

Elekter külas. H. 10 k.

Kaupleja nagu ta olema peab. Kaupmehe ja kaupluseteenija käsiraamat. Kohane äriteenijatele hinkimiseks. H. 40 k.

J. Depman, Päikese-kell. (Eesti uurmaakrite ja kullaseppade kuukiri nr. 1). Hind 25 kop.

Sõnake kodumaa kallaasjanduse edendamiseks. H. 20 k.

Tulusad nõuanded nr. 1. Kummilõõd. Kudas kahosja ja jalgratta kummisid parandada ja hoida. H. 15 k.

Nr. 2. Prof. Sabludowski, Juukse eest hoolditsemine. Kudas juukse mahatulemise eest hoida ja kõõma kaotada omatehtud rohuga. H. 20 k.

5) Raamatud lastele ja laste kaswatajatele:

D. Karkiku Piltidega Lastejutud. Esimene seeria, igas andes 15—20 pilti, hind 10 kop. täkk. Immunud 11 annet.

Nr. 1. Kajs Simjon. Nr. 2. Kollid. Nr. 3. Rebane ja räästas. Nr. 4. Kasikuningas. Nr. 5. Rööwel Talw. Nr. 6. Mooskandid ja teised.

Nr. 7. Kälmetaat. Nr. 8. Wana heategu ununeh. Nr. 9. Karu ja tütarlapsed. Nr. 10. Oiehärg. Nr. 11. Kolm karu.

Teine seeria. Igas andes 7—15 pilti. H. 5 k. täkk. Immunud 5 annet.

Kolmas seeria. Igas andes esimese seeria kolm juttu. Hind 25 kop. Immunud 3 kogu. Kõik jutud kahes kogus, kuld kõites, h. 60 k. kogu.

Lastejutud kõige paremas mõttes. Joonistused täis humori, nalja ja seejuures kunstimaitselised läbijalabi. Hea liiandus meie laste kirjandusele, mis iseenejst mitte küllalt rikas ei ole.

„η. „Postimees“ Nr. 22, 1914.

6) Näitemängud:

Immunud:

Ajakohased (sõjasõjulisel) näitemängud.

Wanasoldat ja noorsoldat. 1. järgus. H. 40 k.

Äge wõitlus ... all. 1. järgus. H. 30 k.

Miniatürid. Rida wäikesti, pisukaid, ilma lawanõueteta, paaritegelasega näidendis perekonnas ja seltsides ettehandmiseks ja deklameerimiseks. Peate selle rida pikemaid näidendisi.

7) Kaardid:

Täielik Euroopa kaart, üle 3000 koha nime. 70-weeruline seletus:

Wõrdlemad teated kõikide maailma riikide üle. Hind: liisaga 40 k.

Wenemaa kaart, kõikide linnadega ja raudteejaamadega. H. 15 k.

Baltimaade kaart ühes Saksamaa piltiga. H. 15 k.

„Tulu“ ladu (adr. postikast nr. 118, Tallinnas) saadab need, kui ka kõik teised raamatud ilma postikuludega; hinnitult 10 kop., järelemahsuga 20 kop. kallim. Hinda wõib markides saata.